D-1

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

JOURNAL OF DIVINITY FACULTY OF HITIT UNIVERSITY

ISSN 1303-7757

2015/1, Cilt: 14, Sayı: 27 | 2015/1, Volume: 14, Issue: 27

HİTİT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
ISSN 1303-7757
2015/1, Cilt: 14, Sayı: 27

JOURNAL OF DIVINITY FACULTY OF HITIT UNIVERSITY
ISSN 1303-7757
2015/1, Volume: 14, Issue: 27

Tarandığı İndeks ve Veritabanları / Indexed by

TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veritabanı
Ebscohost: Academic Search Complete
Asosindex: Sosyal Bilimler İndeksi

Üniversitesi Adına Sahibi / Owner on behalf of Hitit University

Prof. Dr. Reha Metin ALKAN (Rektör / Rektor)

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief

Prof. Dr. Şaban HAKLI (Dekan V. / Dean)

Editör / Editor

Prof. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK

Uluslararası İlişkiler Editörü / International Editor

Prof. Dr. Ferit USLU

Editör Yrd. / Editorial Assistant

Doç. Dr. Selim TÜRCAN
Yrd. Doç. Dr. Özden KANTER

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Şaban HAKLI
Prof. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK
Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ
Prof. Dr. Ferit USLU
Doç. Dr. Süleyman GEZER
Doç. Dr. Selim TÜRCAN
Yrd. Doç. Dr. Özden KANTER

Yayın Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Yahya M. MICHOT
Hartford Seminary, USA

Prof. Dr. Mahmut Erol KILIÇ
Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. Andrew RIPPIN
University of Victoria, CANADA

Prof. Dr. Hacı Yunus APAYDIN
Erciyes Ü. İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. Michael A. COOK
Princeton University, USA

Prof. Dr. Hasan ONAT
Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. Jules JANSSENS
Catholic University of Leuven, BELGIUM

Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ
International Balkan University, MACEDONIA

Prof. Dr. Wael HALLAQ
Columbia University, USA

Bu Sayının Hakemleri / Peers of this Issue

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN
(Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Fethi Kerim KAZANÇ
(Ondokuz Mayıs Ü. İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Soner GÜNDÜZÖZ
(Kırıkkale Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Hasan KESKİN
(Cumhuriyet Ü. İlahiyat Fakültesi)
Prof. İsmail ÇALIŞKAN
(Yıldırım Beyazıt Ü. İslamî İlimler Fakültesi)
Prof. Dr. Kâşif Hamdi OKUR
(Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Mahmut KAVAKLIOĞLU
(Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ
(Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Mehmet BEŞİRLİ
(Çankırı Karatekin Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
(Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Şaban HAKLI
(Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR
(Amasya Ü. İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Yaşar KURT
(Ondokuz Mayıs Ü. İlahiyat Fakültesi)
Doç. Dr. Adem KORUKCU
(Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi)
Doç. Dr. İbrahim KUTLUAY
(İzmir Kâtip Çelebi Ü. İslâmî İlimler Fakültesi)
Doç. Dr. Kenan AYAR
(Ondokuz Mayıs Ü. İlahiyat Fakültesi)
Doç. Dr. Selim TÜRCAN
(Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi)
Doç. Dr. Süleyman GEZER
(Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Şahabettin ERGÜVEN
(Fatih Sultan Mehmet Ü. İslamî İlimler Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Zekeriya IŞIK
(Hitit Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi)

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date

Çorum, 2015

Baskı / Printing

Yazışma adresi / Contact Address

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dergi), ÇORUM

Tel: 0 364 2346358 Fax: 0 364 2346357

e-mail: ilafdergi@hitit.edu.tr

www.ilafdergi.hitit.edu.tr

Fiyatı: 10 TL

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli ve bilimsel bir süreli yayın organıdır. Yılda iki sayı olarak yayımlanır. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına ait olup Fakültemizin kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır. Yazılar yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayınlanamaz.

Journal of Divinity Faculty of Hitit University is a peer-reviewed academic journal which is published twice per year. All the responsibility for the content of the papers published here belongs to the authors, and does not express the official view of the Faculty. Copyright©: Without getting permission of the journal, papers published here cannot be published partially or totally on other media.

Dergimizin Yayın ve Yazım İlkeleri bu sayının son kısmındadır

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

Süleyman GEZER

Lokman Sûresinin 34. Âyeti Çerçevesinde Tefsirde Bir Mahiyet Sorgulaması

An Investigation of Nature in Tafsir within the frame of the verse 34 in the Surah al-Luqman 5-21

Cahid KARA

İslâm Öncesi Arap Yarımadasında Bir Kültür Merkezi: Cüreş

A Civilization Center in the Pre-Islamic Era: Jurash 23-49

Harun BEKİROĞLU

Mantığın Bir Tefsir Yöntemi Olarak Kullanılması: Muhammed Hâdimî'nin Enfâl Sûresinin 23. Âyetini Tefsiri

The Use of Logic as a Tafseer Method: Comment of Muhammad Hadimi on 23rd Verse of Surah al-Anfal 51-81

Mehmet KAYA

Tefsir Ekolleri Perspektifinden Kur'an'ın Çok Boyutlu Yorumu: Besmele Örneği

Multidimensional Commentary of Quran From the Perspective of Interpretation Schools: The Basmala Sample 83-116

M. Fatih TURAN

***Bey' bi'l-Vefa* ve *Bey'u'l-Îne* ile Mukayeseli Olarak Günümüz Repo İşlemlerinin Fıkhî Boyutu**

Figh Size of Todays Repo Transactions as Comparison with the *Bey' bi'l-vefa* and *Bey'u'l-îne* 117-146

Selahattin ÖZ

İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'sinin Mehmed Emin Tokâdî'ye ait Manzum Tercümesi ve Değerlendirilmesi

The Poetic Translation of Ibn al-Jazari's Muqaddima by Mehmed Emin Tokâdî and its Evaluation 147-181

Funda ACAR
Osmanlı'da Padişah Oğulları ve Kızlarının Eşitlendiği Alan: Teşrifat
The Field Where the Padishah's Sons and Daughters are Equalized in Ottoman Empire: Protocol 183-202

Qays Abdullah MUHAMMED
الإسرار الدلالية في قَولهِ تَعالى: {تَبْغُونَهَا عِوَجًا} وإشارتها على تَنوُّع أساليبِ الكيدِ للإسلامِ
el-Bağy ve *el-İvec* Kavramları Bağlamında Kur'an'da Geçen {تَبْغُونَهَا عِوَجًا} İbaresinin Tefsiri ve İslam Düşmanlarının Komplolarına Dair İşaret Ettiği Mesajlar
Interpretation of the term {تَبْغُونَهَا عِوَجًا} in the context of the terms of *el-Bağy and el-Ivec* and its messages on complots of enemies of Islam 203-222

Faruk SANCAR
Ehl-i Hadis'in Kelamî Akılcılığa Bakışı: İbn Teymiyye'nin Râzî'ye Yönelik Metodik Eleştirileri Üzerinden Bir Okuma
Approach of the Ahl-i Hadith to Theological Rationalism: A Reading over Ibn Taymiyya's Methodical Criticism against Râzî 223-244

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ / BOOK REVİEWS

Halil İbrahim ŞİMŞEK
***Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür,* editör: Semih Ceyhan** 245-252

Ferhat KOCA
Ahmet Fırat, *Torosların Ehmeti* 253-256

Tamer YILDIRIM
Noam Chomsky, *Occupy/İşgal Et: Sınıf Savaşı, İsyan ve Baskı Üzerine Düşünceler (Occupy: Reflections on Class War, Rebellion and Repression)* 257-261

Aslıhan ÖZLER
Alastair Hannay, *Kierkegaard* 262-266

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
2015/1, c. 14, sayı: 27, ss. 117-146.

BEY' Bİ'L-VEFÂ VE *BEY'U'L-ÎNE* İLE MUKAYESELİ OLARAK GÜNÜMÜZ REPO İŞLEMLERİNİN FIKHÎ BOYUTU

M. Fatih TURAN *

Özet: Bu çalışmada, günümüz sermaye piyasası araçlarından biri olan repo işlemleri, finansman yöntemleri olarak fıkıh kitaplarında etraflıca yer bulan "bey' bi'l-vefa" ve "bey'u'l-îne" sözleşmeleri ile mukayeseli olarak ele alınmıştır. İslam'da faiz konusundaki genel ilkeler ve bey' bi'l-vefa ile bey'u'l-îne hakkındaki klasik fıkıh literatüründeki genel kanaat dikkate alınarak, günümüz repo işlemleri fıkhi açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Repo, Fıkıh, Finans, Bey' bi'l-vefa, Bey'u'l-îne

Figh Size of Todays Repo Transactions as Comparison with the *Bey' bi'l-vefa* and *Bey'u'l-îne*

Abstract: In this study, repo transactions, one of todays capital market instruments, are discussed in comparison with the contracts of "bey' bi'l-vefa" and "bey'u'l-îne" that are included in the fiqh books as financing methods in detail. Considering the general principles on interest in Islam and the general opinion in the classical fiqh literature on bey' bi'l-vefa and bey'u'l-îne, todays repo transactions have been evaluated in terms of fıqh.

Key words: Repo, Fıqh, Finance, Bey' bi'l-vefa, Bey'u'l-îne

1. Giriş

İnsanlar mal, yetki ve kabiliyetleri farklı düzeylerde, toplumsal münasebetler açısından birbirini tamamlar şekilde yaratılmışlardır. Bu durum, insanlar arası münasebetlerin işbölümüne ve işbirliğine dayanmasını gerekli kılmıştır. Bu iş bölümü ve işbirliği ihtiyacının eskiden beri en çok hissedildiği alanlardan biri finansman sahasıdır.

Tarihin ilk devirlerinden itibaren insanlar, finansman ihtiyaçlarını en basit şekliyle borç (karz) alarak gidermeye çalışmışlardır. Sanayileşmenin hızla geliştiği, teşebbüs, emek ve sermaye unsurlarının iktisadi hayatta büyük önem kazandığı, ticaretin uluslararası boyutlara ulaştığı, ticari hayatta büyük sermaye-

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ye dayalı güçlü teşebbüslerin hâkim olduğu çağımızda finans araçları daha çok ehemmiyet kazanmıştır. Böylelikle günümüzde eskiye nazaran daha çeşitli finansman yöntemleri uygulanmaya başlamıştır. Bu finans araçlarını en çok kullanan ve kullandıranlar da bankalar olmuştur. Bankalar faaliyetlerinin kesintisiz olarak devamı için her zaman yeterli miktarda kullanılabilir likit fona sahip olmak zorundadır.[1] Diğer yandan bankalar, ellerindeki mevduatları değerlendirerek kâr elde etmek isterler. İşte hem yeterli likiditenin sağlanması hem de kısa dönemde nakit fazlasının değerlendirilebilmesi için repo, bankalar için kârlı bir yatırım olarak görülmektedir.[2]

Likidite esnekliği ve pazarlık kolaylığı açısından diğer para piyasası araçlarına göre daha avantajlı sayılan repo, yaygın kullanımı ile son yıllarda en hızlı gelişen para piyasası araçlarından biri olmuştur. Günümüzde sadece bankalar değil, aynı zamanda menkul kıymet işlemleri ile uğraşan aracı kurumlar da, kısa vadeli fon ihtiyacını karşılamak için çoğunlukla repoya başvurmaktadırlar.[3] Repo işlemlerinin dünyanın birçok ülkesinde hemen hemen iki asırlık geçmişi bulunmasına rağmen, klasik fıkıh literatürü için çokta yabancı bir işlem olmadığı, ilgili kaynaklar incelendiğinde repo benzeri bazı işlemler hakkında değerlendirmelerin yer aldığı görülmektedir. Bilindiği üzere, öteden beri Müslüman toplumlarda finansman sorunu beşerî, ikili münasebetler ve fıkhın hâkim ilkeleri ışığında, çeşitli finansman yöntemleri oluşturularak çözülmeye çalışılmıştır. Esasında İslam toplumunda Müslümanların nakit ve sermaye sıkıntısı içinde olanlara imkânı dâhilinde yardımcı olması, iktisadi yardımlaşmanın ötesinde, dini ve insani bir görev kabul edilmiştir. Çoğunlukla ödünç para verme işlemi bu konuda ilk akla gelen usul olmuştur. Bu usul, ticari bir işlemden ziyade dini bir görev olarak tanındığı ve ibadet olarak görüldüğü için övülmüş "karz-ı hasen" adlandırmasıyla teşvik edilmiştir. Bu yüzden İslam'da ödünç para veren, kâr ve zarara iştirak etmediği gibi, bu işlemine karşılık herhangi bir nakdi veya ayni bir menfaat da beklememelidir. Teoride böyle olsa da bazen borcu teminat altına alma, bazen de verilen borç karşılığında faize bulaşmadan menfaat elde etme amacıyla bazı finansman yöntemleri geçmişten günümüze kadar İslam toplumlarında denenmiştir. Bu finansman yöntemle-

1 Sibel Çelik, Yasemin Deniz Akarım, "Likidite Riski Yönetimi: Panel Veri Analizi İle İMKB Bankacılık Sektörü Üzerine Ampirik Bir Uygulama", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Eskişehir, Haziran 2012, c. 13, sayı: 1, s. 1

2 Emel Ak, "Repo-Ters Repo", *Uzman Gözüyle Bankacılık*, yy., 1993, s. 37.

3 Nuran H. Özkan, "Bankacılık Sektöründe Repo İşlemi", *Başak*, yy., 1991, sayı: 67-68, s. 1.

rinden ikisi, "bey' bi'l-vefa"/"بيع بالوفاء" ve "bey'u'l-îne"/ "بيع العينة"dir. Her iki finansman yöntemi hakkında da fukahâ tarafından değerlendirmeler yapılmış ve klasik fıkıh literatüründe farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

Repo işlemlerinin asırlar önce İslam toplumlarında faize alternatif işlemler olarak düşünülmüş ve uygulanmaya çalışılmış bey' bi'l-vefa ve bey' bi'l-îyne[4] işlemleriyle benzerliği dikkat çekicidir. Bu durum, günümüz repo işlemlerini fıkhî açıdan değerlendirilirken, İslam toplumlarında uygulanan benzer işlemlere karşı fukahanın bakış açısının da gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır.

İşte bu çalışmamızda, repo, bey' bi'l-vefa ve bey'u'l-îne işlemleri birbirleriyle benzer ve farklı yönleriyle ele alınarak tanıtılacak, ardından genel olarak İslam'da faiz anlayışı ve bey' bi'l-vefa ile bey'u'l-îne satışına fakihlerin bakış açısı ortaya konularak, günümüz repo işlemleri fıkhî açıdan değerlendirilmeye çalışılacaktır. Daha sonra da fıkıhtaki borç münasebetleri ile ilgili temel ilkelere aykırılık taşımayacak bir repo işlemi veya repoya alternatif işlemler ele alınacaktır.

2. Genel Olarak Repo

İngilizce'deki "repurchase agreemant" (geri alma teminatı) kelimesinin kısaltılarak kullanıldığı bir kavram olan repo[5], Türkçe literatüre de bu şekilde yerleşmiştir. Günümüz Arapçasında repo, "اتفاقية اعادة الشراء" "ittifakiyyetü iâdeti'ş-şira", yani "geri satın alma anlaşması" şeklinde ifade edilmektedir.[6]

Repo, "finansal bir kurumun, kurumsal veya bireysel yatırımcıya hazine bonosu, devlet tahvili[7] gibi sabit getirili bir menkul kıymeti satması ve bu menkul kıymeti, önceden belirlenen bir fiyattan, ileri bir tarihte geri satın almak

4 Çalışmamızda özellikle *bey' bi'l-vefa* ve *bey'ul'ine*yi repo ile mukayeseli olarak ele almamızın sebebi, her iki sözleşmenin de repo gibi finansman yöntemi olması ve ilerleyen kısımlarda da görüleceği üzere birçok açıdan repo ile benzer özelliklerinin bulunmasıdır. Bu yüzden *"bey'u't-telcie"* ve benzeri işlemlere, finansman yöntemi olmamaları ve repo ile sadece muvazaâlı gerçekleşmeleri yönüyle benzer oldukları için yer vermedik.

5 Servet Eyüpgiller, *Bankacılar İçin Banka İşletmeciliği Bilgisi*, Ankara 1994, s. 151.

6 Bk. el-Cibrîn, *Tecrübetü'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suudiyye fi Mecâlî İttifagiyyâti İâdeti'ş-Şirâ'*, Abû Dabi 2001, ss. 1-26; Şenbîlî, *Edevâtu İdâreti Muhâdiri's-Suyuleh ve Bedâili İttifakiyyeti İâdeti'ş-Şirâ' fi'l-Müessesâti'l-Maliyyeti'l-İslamiyye*, Riyad, ts., s. 1-27.

7 Devlet ve diğer kamu tüzel kişilerince gerçekleştirilen borçlanmalarda, esas olarak, hazine bonosu ya da devlet tahvili gibi adlarla çıkarılan borçlanma senetleri kullanılır. İlhan Özer, *Devlet Maliyesi*, Ankara 1980, s. 122, 125.

üzere anlaşma yapması" olarak tarif edilmektedir.[8] Tariften de anlaşılacağı üzere repo menkul kıymetlerin belli bir tarihte belli bir fiyattan geri almak amacıyla satımını içeren bir işlemdir.

Repo işleminin başlangıcında, borç para verilmekte ve karşılığında menkul kıymet alınmaktadır. İşlemin bitiminde menkul kıymet borç alana geri verilirken, borç alan da aldığı parayı ek bir faizle geri ödemektedir.[9] Repo faiz oranı ve vade, taraflar arasında yapılan anlaşma ile belirlenmekte, buna karşın vade bir gecelik olabileceği gibi 1 ila 30 günlük ya da 1 yıl gibi daha uzun süreli olabilmektedir.[10] Mesela vadesi 6 ay olan belli miktarda nakit paraya ihtiyacı olan A şahsı, sahip olduğu otomobili kredi karşılığında bir bankaya satarak sabit fiyattan 6 ay sonra geri alma konusunda anlaşabilir. Otomobilin geri alım fiyatı, A şahsının aldığı borç para ile onun altı aylık faizinin toplamına eşit olacaktır. A şahsı borcu ödemede temerrüde düşerse, banka otomobilin maliki olmaya devam edebilir ya da otomobili satarak kredi ve faizini mahsup edebilir. Reponun esası da bu işlemle aynıdır. Görüldüğü üzere repoya konu sermaye piyasası aracı, teminat vasfı taşımaktadır ve repoda kısa vadeli bir borç verme hali söz konusudur. Yani repo bir anlamda kısa vadeli teminatlı bir borç sözleşmesidir.[11]

Repo işlemlerine konu olabilecek menkul kıymetler çoğunlukla, devlet tahvili, hazine bonosu, banka bonoları ve banka garantili bonolar, toplu konut idaresi tarafından çıkarılan borçlanma senetleri, yerel yönetimler ve bunlarla ilgili idare ve kuruluşların çıkarmış oldukları borçlanma senetleridir. Bu nedenle repo işlemlerinde alacağın ödenmeme riski çok düşüktür.[12] Bununla birlikte, repo işlemine konu olan menkul kıymetler çoğu kere alıcıya fiziki olarak teslim edilmez, işlemler kâğıt üzerinde hesaben gerçekleştirilir.[13]

Repo işleminde sermaye piyasası aracı (menkul kıymet) fizikî olarak teslim edilmese de mülkiyeti alıcıya geçer ve yapılan anlaşmada aksine hüküm bulunmadıkça, getirileri alıcıya ait olur. Vade tarihinde ise sermaye piyasası ara-

8 Nur Keyder, *Para*, Ankara, 1990, s. 10-11; Turan Öndeş, "Repo Geri Satın Alma Sözleşmesi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi İlimleri Fakültesi Dergisi*, Erzurum 1995, c. 11, sayı: 1-2, s. 246.

9 Ali Ceylan, *İşletmelerde Finansal Yönetim*, Bursa, 2000, s. 389.

10 Keyder, *Para*, s. 10; Sedat Yetim, "Repo", *Hazine ve Dış Ticaret Dergisi*, yy., 1991, sayı: 10, s. 119.

11 Sedat Yetim, *Repo, Ters Repo ve Menkul Kıymet Ödünç İşlemleri I*, Sermaye Piyasası Kurulu Yay., Ankara 1997, s. 1, 5.

12 Yetim, *Repo, Ters Repo*, s. 9, 10; Ceylan, *İşletmelerde Finansal Yönetim*, s. 390.

13 Bk. *Menkul Kıymetlerin Geri Alma veya Satma Taahhüdü ile Alım Satımı Hakkında Tebliğ*, Md. 9.

cının mülkiyeti, kararlaştırılan bedelin ödenmesi ile tekrar yetkili kişi ya da kuruluşa geçer.[14]

> Repo, düz ve ters repo olarak iki şekilde ifade edilebilmektedir. Düz repo, menkul kıymetlerin geri alım taahhüdü ile satışı iken, ters repo, menkul kıymetlerin geri satış taahhüdü ile alımıdır. Ters repo (Reverse Repurchase Agreement) deyimi repo işlemini borç veren açısından tanımlayan bir deyimdir. Repoda borç alan kaynak sağlamak amacıyla sattığı menkul kıymetleri vade sonunda geri almayı taahhüt ederken; ters repo da borç veren satın aldığı menkul kıymetleri vade sonunda satmayı taahhüt etmektedir.[15] Repo sözleşmesi belirli bir süre için yapılmakla birlikte taraflardan her biri sözleşmeyi dilediği zaman sona erdirmek hakkına sahipse buna "vadesiz repo" veya "açık repo" denir. Taraflar sözleşmeyi feshetmedikçe veya vade sonunda para ve menkul kıymetler iade edilmedikçe kendiliğinden uzayan repo sözleşmesine ise "sürekli repo" denilmektedir.[16]

3. Dünya'da ve Türkiye'de Repo

Repoyu 1830 yılında ilk kullanan İngiltere merkez bankası olmasına karşın, ABD reponun çağdaş manada ilk kullanıldığı yerdir. Günümüzde repo işlemleri ABD'nin yanı sıra Avrupa ülkeleri ile Japonya ve Çin'de yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bu ülkeler dışındaki birçok uluslararası finans kuruluşu da repo işlemlerine sıklıkla girmektedir.[17]

Türkiye'de 1970'li yılların ortasında kendilerine banker adını veren kişiler ve kuruluşlar tarafından ilk repo işlemleri yapılmış, başlangıçta hızla gelişen piyasada, daha sonra halka arz edilecek menkul kıymet bulunmadığından, ancak 1990'lı yıllardan sonra büyük ölçüde repo işlemleri yapılmıştır.

Bankalar açısından repo işlemleri ilk olarak, 1987 yılında merkez bankası tarafından yapılmış, 31 Temmuz 1992 tarihli tebliğ ve sermaye piyasası kurulundan izin almış kuruluşların mevzuata uygun olarak İMKB'de açılacak pazarlarda repo ve ters repo işlemleri yapabilecekleri hükme bağlanmıştır. Bunun sonucu olarak İMKB bünyesinde 1993 yılında repo ve ters repo pazarı açılmıştır.[18]

---

14 Bk. *Menkul Kıymetlerin Geri Alma veya Satma Taahhüdü İle Alım Satımı Hakkında Tebliğ*, Md. 8.

15 İlyas Işıklar, *Finansal Ekonomi*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 2010, s. 14.

16 Yetim, *Repo, Ters Repo*, s. 6-8.

17 Özkan, "Bankacılık Sektöründe Repo İşlemi", s. 2; Yetim, *Repo, Ters Repo*, s. 10-13.

18 Ceylan, *İşletmelerde Finansal Yönetim*, s. 390; Yener Coşkun, "Repo ve Ters Repo Düzenlemeleri: Banker Krizi Sonrası Ortaya Çıkışı ve Finansal Başarısızlık Dersleri Işığında Politika Önerileri", *Business and Economics Research Journal*, yy., 2012, c. 3, sayı:1, s. 66-72.

4. Bey' bi'l-Vefâ

Bey 'bi'l-vefâ, satış bedeli iade edilince geri alınmak üzere bir malın geçici olarak satılmasıdır. Bu satış, satıcının müşteriye hitaben, "Şu malı sana, şu fiyata bedelini sana geri verdiğimde, senin de malı bana geri vermen şartıyla satıyorum" teklifini müşterinin kabul etmesiyle gerçekleşir.[19] Bu satışa bey' bi'l-vefa denilmesi, bedelin geri verildiğinde malın da geri verilmesinde taraflar arasında ahde vefanın söz konusu olması sebebiyledir.[20] Hanefiler tarafından "bey'u'l-caiz" ve "bey'u'l-muamele"[21] şeklinde de isimlendirilen bey' bi'l-vefâ için Malikiler "bey'u's-seniyya",[22] Şafiiler, "bey'u'l-uhde",[23] Hanbeliler ise "bey'u'l-emânet"[24] kavramlarını kullanmaktadırlar.

Bey' bi'l-vefâ, XI. yüzyılda İslam coğrafyası içerisinde kullanılmış, fıkıh kitaplarında ismen yer almış ve hükümleri belirlenmiş bir akittir. Bu işlem, Müslümanlar arasında faizsiz borç para temin etmekte karşılaşılan güçlükleri faiz sayılmayacak bir usulle ortadan kaldırmak ve sermaye sahiplerinin verdikleri krediye karşılık bir teminat olması için Hanefî fakihleri tarafından ortaya konmuş bir akid nevidir.[25] Bazı Hanefi fakihleri tarafından, bu şekillerde cari olan vefâen satışın faize karşı bir hile-i şer'iyye olmak üzere halk arasında örf haline gelen bir satış şekli olduğu söylenmektedir.[26] Halk arasında bu satış genellikle, "tarla kirasız para faizsiz" şeklinde ifade edilmektedir.[27]

Finansman ihtiyacı olan satıcı, müşteriye (likiditesi bulunana) bedelini geri

19 Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Dâru'l-Kütübi'l-İslamî, Kâhire, h. 1313, c. 5, s. 184; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râîk*, Dâru'l-Marife, Beyrut, ts, c. 6, s. 8; Damad Efendi, *Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Mültekâ'l-Ebhur*, tahk.: Halîl İmrân el-Mansûr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998/1419, c. 4, s. 41; Beşir Gözübenli, "Bey' bi'l-Vefâ (Vefâen Satış) ve Bey' bi'l-İstiğlal", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 1990, sayı: 9, s. 110; Abdulaziz Bayındır, "Bey' bi'l-Vefâ" , *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, s. 20.

20 İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, Beyrut 2000/1421, c. 5, s. 276; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985, c. 6, s. 127; Gözübenli, "Bey' bi'l-Vefâ (Vefâen Satış) ve Bey' bi'l-İstiğlal", s. 110.

21 İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, c. 5, s. 276.

22 Dusûkî, *Haşiyetü't-Dusûki ala Şerhi'l Kebîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts, c. 3, s. 71.

23 Heysemî, *el-Fetâvâ'l-Fıkhiyyetu'l-Kübrâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts., c. 2, s. 157.

24 Buhûtî, *Keşşaâfu'l-Kına' an Metni'l-İkna'*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1402, c. 3, s. 149.

25 İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, c. 5, s. 276; Bayındır, "Bey' bi'l-Vefâ" , c. 6. s. 20

26 İbn Kadı Simavna, *Câmiu'l-Fusûleyn*, Mısır 1300, c. 1, 334; Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hükkâm*, İstanbul, 1317, c. 2, s. 207.

27 Gözübenli, "Bey' bi'l-Vefâ (Vefâen Satış) ve Bey' bi'l-İstiğlal", s. 111.

verdiğinde malı geri almak üzere anlaşarak belli bir fiyatla bir malı sattığında, aralarında vefâen satış meydana gelir. Satıcı malın bedelini geri verdiğinde, müşteri de satın almış olduğu malı geri verir. Bu satış sonunda satıcı ihtiyacı olduğu parayı faizsiz olarak temin etmiş olur. Müşteri de, satıcı tarafından malın bedeli geri ödeninceye kadar maldan istifade etmiş olur ancak o mal mülkiyetine geçmez. Bu yüzden müşterinin maldan istifadesi de satıcının iznine bağlıdır. Mesela müşteri bey' bi'l-vefâ ile satın aldığı bahçenin meyvesini sahibinden izinsiz olarak yemişse bu meyvelerin bedellerini satıcıya ödemesi gerekir. Bununla birlikte malın bir kısmı helak olmuşsa, helak olan mala mukabil olan deyn de sakıt olur.[28]

Meydana gelişi ve sonuçları bakımından normal satış akdinden farklı olduğu için bu sözleşme üzerinde İslâm hukukçularının farklı değerlendirmeleri olmuştur.

Bazı Hanefiler *bey' bi'l-vefâ*nın rehin olduğunu kabul ederler. Bu âlimlere göre, bu satışta müşterinin elindeki mal mürtehinin (rehin alan) elindeki rehin gibidir. Rehinde mürtehinin rehin mala malik olmayıp, malikin izni olmadan ondan istifade edemediği gibi, vefâen satışta da müşteri mala malik olamaz ve maldan satıcının izni olmadan istifade edemez. Bu âlimlere göre bey' bi'l-vefânın rehinden hiçbir farkı yoktur. Her ne kadar akdin tarafları bu işleme bey'(البيع) demişlerse de tarafların gayesi satış değil, borcu garanti altına almaktır. Zaten çoğu kere satıcı "mülkümü falan kimseye rehin verdim", müşteri ise, "filanın mülkünü rehin aldım" demektedir. Hukuki tasarruflarda itibar, kullanılan ifade ve lafızlara değil, mana ve maksatlara göredir. Bu yüzden işlem bey' (satış) olarak isimlendirilse bile rehindir.[29]

Bazı Hanefiler ise onun rehin değil sahih bir satış olduğunu ifade etmiştir.[30] Bu âlimlere göre, insanların ihtiyaç duyduğu ve aralarında yaygın bir şekilde kullanıldığı vefâen satış hükümleri normal satış akdi gibidir ve müşteri

28 Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, c. 5, s. 183; Bezzâzî, *el-Fetevâ'l- Bezzâziyye* (el-Feteva'l-Hindiyye'nin kenarında), Dâru Sadr, Beyrut, ts., c. 4, s. 405; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râîk*, c. 6, s. 8, 9; Ali Haydar Efendi, *Dureru'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, İstanbul 1319, c. 1, s. 779; Bilmen, *Hukuku İslâmiyye*, c. 6, s. 127.

29 İbn Kadı Simavna, *Câmiu'l-Fusûleyn*, c. 1, s. 334; Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hükkâm*, c. 2, s. 207; İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, c. 5, s. 276; *el-Mevsuâtu'l-Fıkhiyye*, Kuveyt 1983/1404, c. 9, s. 260; Gözübenli, "Bey' bi'l-Vefâ (Vefâen Satış) ve Bey' bi'l-İstiğlal", s. 111.

30 Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, c. 5, s. 183; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râîk*, c. 6, s. 8.

normal satım akdi gibi maldan faydalanmaktadır.[31] Hanefi âlimlerinden Kadıhân da, bu satışın bey lafzıyla yapıldığından rehin olmayacağını savunur. Kadıhân'a göre, eğer taraflar bu satışı yaparken sonradan fesh edeceklerini belirterek yapmışlarsa, bu satış fasid olur. Fesh edeceklerini belirtmez ancak bey' bi'l-vefâ lafzıyla satışı yaparlarsa, İmameyne göre bu lazım (bağlayıcı) olmayan bir satış olur ve fasid olur. Eğer satışı yaparken fesh şartını zikretmezler de, sonradan anlaştıkları şekilde şartlarını belirtirlerse, bu alışveriş caiz olur ve anlaşmalarına uygun olarak sonradan koydukları şartlarını yerine getirmeleri gerekir.[32]

Bazı Hanefiler ise bu satışı fasit satış olarak kabul ederler. Onlara göre, akit yapılırken şart koşulmasa bile, akit yapıldıktan sonra akdin fesh edileceği şart koşulursa, İmam Azam'a göre akitten sonraki bu şart da akdin aslına lahik olacağından bu satış fasid olacaktır.[33]

Hanefi fukahasından bir kısmına göre ise vefâen satış bir açıdan rehin, bir açıdan bey'i sahih ve bir açıdan da bey'i fasid olan mürekkeb bir akit türüdür. Alıcının maldan faydalanmasına bakarak sahih satış akdi, iki tarafın fesih yetkisine sahip olmasına bakarak fâsit satış akdi ve alıcının bu malı başkasına satamamasına, telef olduğu takdirde borcun düşmesine ve malda tahribat vuku bulduğu takdirde borcun o kadar miktar azalmasına bakarak rehin akdi hükmündedir. Bu görüşü benimseyenler bey' bi'l-vefâyı bu üç akidden mürekkep fakat rehin olma tarafı ağır basan bir akid saymışlardır.[34] Mecelle'de bu son görüş kabul edilmiştir.[35]

Bazı Hanefi, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî hukukçular ise, satım akdinin gereği olan malın mülkiyet naklinin gerçekleşmemesinin ve vefâen satılan maldan borç verenin istifade etmesinin bu işlemi menfaat sağlayan bir borç işlemine çevirdiğini kabul ederek, bey' bi'l-vefâyı riba içeren bir işlem olarak mütalaa

31 Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, c. 5, s. 183; İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, c. 5, s. 277.

32 Kadıhân, *Fetâvâ Kadıhân* (el-Fetavâ'l-Hindiyye'nin kenarında), yy., 1980, c. 2, s. 164; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râîk*, c. 6, s. 8; Damad Efendi, *Mecmau'l-Enhur*, c. 4, s. 41; Gözübenli, "Bey' bi'l-Vefâ (Vefâen Satış) ve Bey' bi'l-İstiğlal", s. 111.

33 Bezzâzî, *el-Fetevâ'l- Bezzâziyye*, c. 4, s. 407; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râîk*, c. 6, s. 9.

34 Bezzâzî, *el-Fetevâ'l- Bezzâziyye*, c. 4, s. 409; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râîk*, c. 6, s. 9; Damad Efendi, *Mecmau'l-Enhur*, c. 4, s. 41; İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, c. 5, s. 278; *el-Mevsuâtu'l-Fıkhiyye*, c. 9, s. 261; Ali Haydar Efendi, *Dureru'l-Hükkâm*, c. 1, s. 223, 224.

35 Bk. Mecelle, Madde: 119.

etmişlerdir.[36] Son devir İslam hukukçularının bazıları da en son görüş istikametinde bey' bi'l-vefâ'yı menfaat içeren bir karz muamelesi kabul etmiş ve caiz görmemişlerdir.[37]

Bey' bi'l-vefânın sahih satım, fasid satım ve rehin akdinin özelliklerini taşıyan mürekkeb bir akit olduğunu savunan bazı Hanefilerin görüşleri istikametinde bu akdin İslam hukukundaki akit serbestisi prensibince birden fazla akdin özelliğini taşıyan karma (birden çok akdin unsurunu barındıran) bir akit olduğunu ifade edebiliriz. Bu nedenle, akitteki geri satın alma şartını ve akde konu olan malın rehin kabul edilerek bu maldan istifadenin geçerli olmasını, yeni bir akit olan bey' bi'l-vefânın muktezasından (gereğinden) sayılan şartlar olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Hanefi hukukçular, akdin muktezasını kuvvetlendiren ve akdin muktezasına uygun olan şartları, akdin gereği olmayan, onu kuvvetlendirmeyen ancak, naslarla caiz olduğu belirtilen şartları ve sonradan ortaya çıkmış, örf ve adet halini almış, ihtiyaca binaen meşru kabul edilmiş şartları sahih şartlar olarak nitelemektedirler.[38] Gerçekten bey' bi'l-vefâ başlı başına bir satım akdi olsaydı, böyle bir şartın satım akdinin sıhhatine aykırı bir şart olduğu ifade edilebilirdi. Ancak bey' bi'l-vefâ esasında bir satım değil, borcu teminat altına almak için yapılan bir akittir.[39] Bu akitte satım işleminden çok rehin akdinin özellikleri ağır basmaktadır. Bu yüzden de Mecelle'de bey' bi'l-vefâya konu olan maldaki azalma, artma ve malın tazmini bakımından rehin akdinin hükümleri kabul edilmiştir.[40]

Bu akdin riba kapsamına girdiği yönündeki yaklaşımlar için şunları ifade edebiliriz: Bilindiği üzere rehnedenin izni bulununca, rehin bırakılan şeyden rehin alanın yararlanması mümkün ve caizdir. Vefâ yoluyla satış da rehin niteliğinde olduğu için alıcının bundan yararlanması mümkündür.[41] Bu sebeple

36 Hattâb, *el-Mevâhibu'l-Celîl lî Şerhi Muhtasari'l-Halîl*, Dâru'l-Fikr, ts., c. 4, s. 373; Remlî, *Nihâyetu'l-Muhtâç, ilâ Şerhi'l-Minhâc*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1414, c. 3, s. 433; Buhûtî, *Keşşaâfu'l-Kına'*, c. 3, s. 149; İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, c. 5, s. 280.

37 Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletüh*, Daru'l-Fıkr, Dımaşk, 1989/1409, c. 7, s. 173; Ayrıca bk. Mecmeu'l-Fıkhi'l-İslamî Meclisi'nin Cidde'de gerçekleştirilen 1992 tarihli 7. Oturumda vermiş olduğu 66 nolu karar.

38 Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik,* c. 4, s. 57; *Mevsuâtu'l-Fıkhiyye* c. 9, s. 244; Ali Bardakoğlu, "İslam Hukukunda Akit Hürriyeti ve Akdi Şartlar Açısından Bu Hürriyetin Sınırı", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri 1983, sayı: 1, s. 20.

39 Bilmen, *Hukuku İslâmiyye*, c. 6, s. 127.

40 Mecelle, madde: 397-401

41 İbn Kadı Simavna, *Câmiu'l-Fusûleyn*, c. 1, s. 334; Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hükkâm*, c. 2, s. 207;

satıcının izni olduğu zaman bu maldan istifade rehinden istifade olarak değerlendirilir ve mal sahibi bu faydayı hibe etmiş olur. Vefâen satışta mal sahibinin izni ile maldan istifade rehn maldan istifade sayılsa bile, bu işlemde tarafların niyeti ayrıca önem arz etmektedir. Eğer kredi açan kimse bu kredi karşılığında menfaat ve gelir elde etmeyi amaçlarsa maldan istifade borç sebebiyle menfaat olacağından riba kapsamına girebilecektir. Bu yüzden *bey' bi'l- vefâ*'nın birçok Hanefi âliminin de ifade ettiği gibi caiz olduğunu ancak borç verenin alacağını garanti altına almanın yanında vefâen satış yoluyla eline geçecek maldan istifade etme maksadı bulunması durumunda, bu menfaatin riba olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade edebiliriz. Çünkü böyle bir durumda bey' bi'l-vefa sadece borcu teminat altına almak için değil, aynı zamanda kredi karşılığında bir menfaat elde etmek için yapılan, bir taraftan faize karşı bir çıkış yolu olarak düşünülürken, diğer taraftan fıkıhtaki faizle ilgili yasaklayıcı esaslara aykırılık taşıyan bir sözleşme olur.

5. Bey' bi'l-istiğlâl

Fıkıh litaretüründe *bey' bi'l-vefâ*nın değişik bir türü de "bey' bi'l-istiğlâl" بيع بالإستغلال adını almıştır. Bu işlem vefâen satışta müşterinin satın aldığı malı tekrar satıcıya kiraya vermesidir. Başka bir ifadeyle bey' bi'l-istiğlâl, bir kimsenin bir malı, tekrar kendisinin kiralaması şartıyla bir başkasına bey' bi'l-vefâ yoluyla satmasıdır.[42] Satıcının, satıştan sonra da aynı malı kullanmaya devam etmesi yönüyle bey' bi'l-istiğlâl, bey' bi'l-vefâ ve icare (kira) akdinin karışımından meydana gelmiş bir akittir.[43] Esas itibarıyla bey' bi'l-vefa için ortaya çıkan ihtilaflar bey' bi'l-istiğlâl için de geçerlidir. Hanefi ve Şâfiîler genel olarak bu muameleye cevaz verirken, Mâlikî ve Hanbelîler bunu temelde reddederler. Vefâen satışta mal rehin olarak kabul edilip satıcının izin vermesiyle müşteri bu maldan dilediği gibi istifade edebildiğinden, söz konusu malın esas mal sahibi tarafından kiralanıp ücretinin müşteriye ödenmesinde Hanefiler bir beis görmemektedir. Hanefiler, malın esas mal sahibi tarafından tamamen boşaltılması ve müşteri tarafından kabzedilmesi halinde kiralanabileceğini ifade ederek, başlangıçtaki kiralama şartıyla satış ihtimalini ortadan kaldırmak istemişler-

Halit Çalış, Hasan Hacak, "Rehin" , *DİA*, İstanbul 2007, c. 34, s. 540.

42 Mecelle, madde: 119

43 Ali Haydar Efendi, *Dureru'l-Hükkâm*, c. 2, s. 26.

dir.[44]

Bey' bi'l-istiğlâlde borç vermenin amacı vefâen satış yoluyla alınan malın kirasından gelir elde etme olduğunda, fıkıhtaki borç sebebiyle menfaat elde edilmemesi ilkesine aykırı hareket edileceği açıktır. Dolayısıyla bu işlemin tabii seyri içerisinde, muvazaâlı (danışıklı) olmayan bir şekilde yapılması gerekmektedir. Aksi halde alınan kira geliri dolambaçlı yoldan faiz geliri elde etmekten başka bir şey olmayacaktır.

6. Bey' bi'l-Vefâ ile Reponun Benzer ve Farklı Yönleri

Bey' bi'l-vefâ ve repo işleminin özelliklerine bakıldığında yapılış biçimi bakımından iki sözleşmenin de birbirine çok benzediği görülmektedir. Her iki akdin benzer ve farklı yönlerini şu şekilde ifade edebiliriz:

Benzer Yönleri

1. Hem bey' bi'l-vefâ hem de repo geri satım vaadiyle satış olup, her iki işlemde de satış bedeli iade edildiğinde geri alınmak üzere bir malın satışı gerçekleştirilmektedir.
2. Her iki işlemde de taraflardan birisinin amacı fon elde etmektir.
3. Her iki işlemin sonunda paranın teslimi ile mal da teslim edilmekte, tarafların zimmetinde borç devam etmemektedir.
4. Her iki işlemde de mal borcun garantisidir.[45]

Farklı Yönleri

1. Bey' bi'l-vefâ lazım (bağlayıcı) olmayan[46] repo ise lazım bir sözleşmedir. Bey' bi'l-vefâda satıcı parasını ne zaman getirirse, o zaman malını geri ala-

44 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid Nihâyetu'l-Muktasid*, Mektebetu Mustafa, Mısır 1975/1395, c. 2, s. 123, 124; BiImen, c. 5, s. 47, 48; Hamdi Döndüren,"Bey' bi'l-İstiğlal" , *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yay., İstanbul 1990, c. 2, s. 232.

45 Bilmen, *Hukuku İslâmiyye*, c. 6, s. 127; Mecelle, madde: 397-401; Yetim, *Repo, Ters Repo*, s. 2.

46 Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, c. 5, s. 184; Damad Efendi, *Mecmau'l-Enhur*, c. 4, s. 41; Ali Haydar Efendi, *Dureru'l-Hükkâm*, c. 1, s. 772; Ali Şafak, "İslam Hukukunda Alış-Verişte Kar Haddi", (*İslam Hukukuna Göre Alışverişteki Vade Farkı ve Kâr Haddi* Kitabı İçinde), 1990, s. 65.

bilmektedir.[47] Repo'da ise bir vade belirlenmekte ve taraflar o vadeye bağlı kalmaktadır.[48]

2. Bey' bi'l-vefâda malın mülkiyeti müşteriye geçmediğinden maldan istifade ancak satıcının izni ile gerçekleşebilecekken,[49] repoda malın mülkiyeti müşteriye geçtiğinden, müşteri maldan dilediği gibi istifade etme hakkına sahiptir. [50]

3. Bey' bi'l-vefâda mal satıcı tarafından yine aynı fiyatla geri satın alınabilecekken,[51] repoda ise satıcı önceden belirlenen bir fazlalıkla malı geri satın alır.[52] Dolayısıyla repoda mal verilen borcun garantisi olmasının yanı sıra faiz geliri elde etme aracıdır.[53]

Görüldüğü üzere repo işlemi geri satım garantili olması, taraflardan birinin fon elde etmeyi amaçlaması, malın fon ihtiyacının karşılanması karşılığında teminat fonksiyonu üstlenmesi yönleriyle bey' bi'l-vefâ ile benzerdir. Ancak taraflardan diğeri için esas amaç faiz geliri elde etmek olduğundan[54] karşı tarafa finansman sağlanması karşılığında önceden belirlenen bir fazlalıkla paranın geri alınması ve mülkiyet nakli söz konusu olduğundan kredi sağlayan tarafın maldan dilediği gibi istifade edebilmesi yönleriyle bey' bi'l-vefâdan ayrılmaktadır. Daha önceden de ifade ettiğimiz gibi bey' bi'l-vefâda mülkiyet nakli gerçekleşmediğinden maldan istifade ancak sahibinin izni ile gerçekleşmekte, izin bulunması halinde mal rehin olarak kabul edilmektedir.[55]

47 Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, c. 5, s. 184; Damad Efendi, *Mecmau'l-Enhur*, c. 4, s. 41; Ali Haydar Efendi, *Dureru'l-Hükkâm*, c. 1, s. 772.

48 Keyder, s. 10; Yetim, "Repo", s. 119

49 Bezzâzî, *el-Fetevâ'l- Bezzâziyye*, c. 4, s. 405; Damad Efendi, *Mecmau'l-Enhur*, c. 4, s. 41; Ali Haydar Efendi, *Dureru'l-Hükkâm*, c. 1, s. 771

50 Bk. *Menkul Kıymetlerin Geri Alma veya Satma Taahhüdü İle Alım Satımı Hakkında Tebliğ*, Md. 8.

51 Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, c. 5, s. 183; Bezzâzî, *el-Fetevâ'l- Bezzâziyye*, c. 4, s. 405; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râîk*, c. 6, s. 8, 9; Ali Haydar Efendi, *Dureru'l-Hükkâm*, c. 1, s. 779; Bilmen, *Hukuku İslâmiyye*, c. 6, s. 127.

52 Ceylan, *İşletmelerde Finansal Yönetim*, s. 389.

53 Yetim, *Repo, Ters Repo*, s. 2.

54 Dilek Özkök, "Bankaların Repo İşlemleri ve Vergi Düzeni", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara 1991, c. 46, sayı: 3-4, s. 289.

55 Bezzâzî, *el-Fetevâ'l-Bezzâziyye*, c. 4, s. 409; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râîk*, c. 6, s. 9; Damad Efendi, *Mecmau'l-Enhur*, c. 4, s. 41; İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, c. 5, s. 278; *el-Mevsuâtu'l-Fıkhiyye*, c. 9, s. 261; Ali Haydar Efendi, *Dureru'l-Hükkâm*, c. 1, s. 223, 224.

7. Bey'u'l-Îne

Bey'u'l-îne "bir malın başkasına yüksek fiyattan vadeli olarak satılıp teslim edilmesinden sonra, aynı malın daha düşük fiyattan peşin olarak satın alınması[56] veya bir malın peşin olarak satıldıktan sonra aynı satıcı tarafından daha pahalı bir fiyata veresiye olarak geri satın alınmasıdır.[57] Bey' bi'l- vefâ gibi bey'u'l-înede de yapılan satış işlemiyle faizsiz finans elde edilmesi amaçlanmaktadır. Tarifte de görüldüğü üzere bey'u'l-îne farklı şekillerde cereyan edebilmektedir:

1. Şekil: Bey'u'l-înenin birinci şeklinde fona ihtiyacı olan ikinci satıcıdır ve bu işlem şöyle gerçekleşir: 1000 TL ye ihtiyacı olan biri, elinde likiditesi olan birinden herhangi bir malı 1000 liraya vadeli olarak satın alır. Ardından aynı kişiye bu eşyayı 800 TL'ye peşin olarak daha düşük fiyata geri satar.

2. Şekil: Bey'u'l-înenin ikinci şeklinde ise fona ihtiyacı olan kişi ilk satıcıdır ve bu işlem de şöyle gerçekleşir: 1000 TL'ye ihtiyacı olan biri bir eşyasını peşin olarak 1000 TL'ye elinde likiditesi bulunan birine satar ve ardından aynı malı mesela altı ay sonra ödemek üzere (veresiye) 1500 TL'ye geri satın alır. Görüldüğü üzere, bey'u'l-înenin birinci şeklinde bir malın veresiye satın alınıp daha ucuza peşin olarak geri satılması, ikinci şeklinde ise, bir malın peşin satılıp veresiye daha pahalıya satın alınması söz konusudur.

3. Şekil: Bey'u'l-îne bazen üçüncü kişilerin işleme dâhil olmasıyla da gerçekleşebilmektedir. Mesela A şahsı, B şahsından 1000 TL borç ister. Borç verecek olan (mukriz) B şahsı bir malını, örneğin elbisesini 1200 TL'ye borç isteyen (müstakriz) A şahsına veresiye satar ve teslim eder. A şahsı bu elbiseyi 1000 TL'ye peşin olarak üçüncü bir şahsa, C şahsına satar ve teslim eder. C şahsı da elbiseyi B şahsına 1000 TL'ye satar, parayı alır ve

56 Serahsî, *el-Mebsût*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2000/1421, c. 11, s. 382; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1405 H., c. 4, s. 277; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni'l-Elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, ts., c. 2, s. 39; İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, c. 5, s. 273; Yunus Apaydın, "Îne" , *DİA*, İstanbul, 2000, c. 22, s. 283; Servet Bayındır, "Şâfiî Fukahâsının Bey'u'l-Î'ne Hakkındaki Yaklaşımı ve Bunun Günümüz İslami Finans Piyasalarına Yansıması", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 2013, sayı: 28, s. 121.

57 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Mücteheid*, c. 2, s. 153; Mevvâk, *et-Tâc ve'l-İklîl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1398, c. 4, s. 404; Saffet Köse, *İslam İş ve Ticaret Ahlakı*, İGİAD Yay. İstanbul 2012, s. 99.

elbiseyi teslim eder. Bu satış işlemleri sonunda borç paraya ihtiyacı olan A şahsı 1000 TL'yi elde etmiş olur. Borç veren de 1200 TL alacaklı olur ve hem sattığı elbise hem de arzu ettiği 200 TL'lik fazlalık sözde kâr olarak kendisine gelir.[58]

Hanefîlerin çoğunluğu,[59] Mâlikî[60] ve Hanbelîler,[61] bey'u'l-îne uygulamasını alış-veriş görüntüsü altında gerçekte faizli bir borç işlemi olarak görürler. Zâhirî[62] ve Şafiî[63] müçtehitlerinin çoğunluğu ise bu işlemi caiz kabul ederler.

Bey'u'l-îne'yi caiz görmeyenler, Hz. Peygamber'den (s.a.v) rivayet edilen îne satışı ile ilgili hadis-i şerifi ve Hz. Aişe'ile bir kadın arasında geçen bir konuşmayı delil olarak gösterirler. Hadis-i şerifte; "Sizler 'îne' usulüyle alışverişte bulunur, sığırların peşine düşer, ziraata razı olur ve cihadı da terk ederseniz, Allah size öyle bir zillet verir ki, dininize dönmedikçe o zilleti kaldırmaz."[64] buyurulmaktadır. Konuyla ilgili Hz. Ayişe'den yapılan nakil ise şu şekildedir; "Bir kadın Hz. Aişe'ye gelerek Hz. Aişe'ye: Ey mü'minlerin annesi! Ben Zeyd'e 800 dirheme veresiye bir köle sattım. Sonra aynı köleyi ondan peşin olarak 600 dirheme satın aldım", der. Bunu duyan Hz. Aişe de şu sözünün Zeyd'e ulaştırılmasını ister: "Tövbe etmedikçe Rasûlullahla birlikte yaptığın cihadı boşa çıkardın. Ne kadar kötü aldın, ne kadar kötü sattın!"[65]

Bey'u'l-îne'nin cevazına dair en çok İmam Şafii'nin görüşü ön plana çıkmaktadır. İmam Şafii'e göre, bir kimsenin vadeli sattığı malını aynı kimseden peşin olarak daha ucuza satın alması kıyasa aykırı olmayıp, böyle bir işlem

58 İbnu'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-kadîr,* Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts., c. 7, s. 211; Buhûtî, *Keşşaâfu'l-Kına'*, c. 3, s. 186; İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, c. 5, s. 273; Beşir Gözübenli, "İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri", *İslami İlimlerde Metodoloji/Usul - III/2*, İstanbul 2011, s. 185; Köse, *İslam İş ve Ticaret Ahlakı*, s. 99, 100.

59 Serahsî, *el-Mebsût*, c. 14, s. 64; Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi' fi Tertibi'ş-Şerâî,* Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrût, 1982, c. 5, s. 198; Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, c. 4, s. 163.

60 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, c. 2, s. 154; Mevvâk, *et-Tâc ve'l-İklîl*, c. 4, s. 405, 408.

61 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 4, s. 277; Merdâvî, *el-İnsâf*, Beyrut, ts., c. 4, s. 242, 244; Buhûtî, *Keşşaâfu'l-Kına'*, c. 3, s. 186.

62 İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, tahk.: Muhammed Münir ed-Dımaşkî, İdâratü't-Tıbâati'l-Münire, Mısır 1351 H., c. 9, s. 47.

63 Şafiî, *el-Ümm*, Dâru'l-Marife, h. 1393, Beyrut, c. 3, s. 78, 79; Nevevî, *Ravzatu't-Tâlibîn*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût, ts., c. 3, s. 417.

64 Ebû Dâvud, *Sunenu Ebî Dâvud*, Riyad, ts., "Buyû'", 54, "Melâhim", 10.

65 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, tahk.: Muhammed Abdulkadir Atâ, Dârul-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003, c. 5, s. 539-540.

yalın haliyle faiz yasağına dair nassların kapsamına girmemektedir. Eğer bu işlem faiz yasağının kapsamında olsaydı, Zeyd b. Erkam (r.a.) gibi meşhur bir sahabe bu tür işlemlere başvurmazdı. İmam Şafii, Zeyd b. Erkam'ın (r.a.) uygulamasının kendisinin kıyasla ulaştığı hükmün isabetli olduğunun göstergesi kabul eder. Bununla birlikte İmam Şafii, bir meselenin hükmü konusunda farklı sahabe içtihatları bulunması halinde, bu içtihatların her birisinin kendi içtihadı gibi birer içtihat olduğunu ve bunların kendisi gibi bir müçtehit için bağlayıcı olamayacağı ve böyle durumlarda kıyasa uygun olanı tercih edeceğini belirtir.[66]

Esasında İmâm Şâfiî akitlerde objektif iradeyi esas aldığından, niyetlerin gizli olduğu ve bilinemeyeceğinden hareketle, akitlerde şekil şartlarının (zâhirî olarak) yerine getirilip getirilmediğine bakarak hüküm vermiş ve bey'u'l-îneyi hukuken geçerli saymıştır. Yani İmam Şâfiî'nin bey'u'l-îne akdini sahih saymasındaki asıl etken, bu işlemdeki zahirî durumdur. Zira İmam Şafii'ye göre bu işlem bir alışveriştir. Eğer bu işlem ile faizli borç işlemi yapma niyeti bir şekilde açığa vurulursa, o takdirde akit bâtıl olur.[67] Zahiriler de İmam Şafii'nin görüşüne benzer şekilde, sözleşmenin cereyan şeklinin taraflarca önceden kararlaştırılmamış olması gerektiğini açıklayarak, aynı hususa dikkat çekmişlerdir.[68]

İmâm Ebû Yûsuf'un bey'u'l-îneyi caiz gördüğü, İmam Muhammed'in de bey'u'l-îneyi sahih kabul etmekle birlikte hoş karşılamayıp mekruh saydığına dair nakiller bulunmaktadır.[69] Bunlarla birlikte bazı Hanefi kaynaklarında Hz. Aişe'nin sözünün bey'u'l-înenin sadece birinci şeklini yasakladığı, bu sözün de yalnızca satılan fiyattan daha ucuza satın almayı kapsadığı ileri sürülerek, bir kimsenin sattığı malı henüz parası ödenmeden sattığı fiyatın aynısıyla ya da sattığı fiyattan daha yüksek fiyata satın almasının caiz olduğu belirtilmiştir.[70]

Her ne kadar bey'u'l-înenin cevazına dair görüşler bulunsa da, fukahanın

66 Şafii, *el-Ümm*, c. 3, s. 78; Nevevî, *Kitâbu'l-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, tahk.: Muhammed Necib el-Mutî, Mektebetü'l-İrşâd, Cidde, ts., c. 10, s. 150.

67 Şafii, *el-Ümm*, c. 3, s. 78, 79; Nevevî, *Kitâbu'l-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, c. 10, s. 150; Gözübenli, "Faizsiz Finansman Teknikleri", s. 184; Bayındır, "Şâfiî Fukahâsının Bey'u'l-Î'ne Hakkındaki Yaklaşımı", s. 124, 125.

68 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. 9, s. 47; Apaydın, "Îne" , c. 22, s. 284

69 İbnu'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-kadîr*, c. 7, s. 148; İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, c. 5, s. 273, 325; Bilmen, *Hukuku İslâmiyye*, c. 5, s. 47; Hamdi Döndüren, "İslam Ekonomisinde Faiz ve Finans Kaynakları", *İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri*, Ensar Yay., İstanbul 1992, s. 215; Bayındır, "Şâfiî Fukahâsının Bey'u'l-Î'ne Hakkındaki Yaklaşımı…", s. 122.

70 Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi'*, c. 5, s. 199; Apaydın, "Îne" , c. 22, s. 284.

genel kanaati; bey'u'l-înenin zahiren satım gibi görünen, bilinçli olarak faize vesile kılınan, içerik itibariyle tam anlamıyla faizli bir karz akdi olduğudur. Zira bu işe yönelenlerin büyük çoğunluğunun niyet ve maksadı faiz yasağını arkadan dolanarak hedefe ulaşmaktır. Hatta bazen araya üçüncü şahısların girmesi sûretiyle işleme meşruiyet kazandırılması veya işlem hakkındaki şüphelerin izale edilmesi de hedeflenmiştir. Bu üçüncü şahısların fonksiyonu, yine mizansen bir satış ile önceden vadeli olarak satılmış bir malın peşin olarak daha ucuza eski sahibine ulaşmasına aracılık etmekten başka bir şey değildir. Bu muamelenin mekruh olduğunu kabul eden İmam Muhammed dahi "Bu satış benim kalbimde dağlar kadar bir yük gibi durmaktadır. Kötü bir satış akdidir ve faizcilerin çıkardığı bir akit çeşididir" demiştir.[71] Bununla birlikte bazı kaynaklarda, İmam Muhammed'in bu işlem için tahrimen mekruh dediği de ifade edilmektedir.[72] Ebu Yusuf'un caiz gördüğü işlem, bir kişinin veresiye satın aldığı bir malı daha ucuza peşin olarak üçüncü bir şahsa satmasıdır.[73] Nitekim Ebu Yusuf, "Birçok sahabe bu tür alışverişi yapmışlar ve bundan dolayı da övülmüşler ve bunu faiz olarak addetmemişler, çünkü bir kimse bir kâğıdı bin liraya satacak olursa, yani değerinin çok üzerinde de satsa caizdir, mekruh olmaz." derken de muhtemelen bu türden satışları kastetmektedir. Bazı Hanefi kaynaklarındaki bir kimsenin sattığı malı parası ödenmeden aynı fiyattan ya da daha fazlasıyla geri satın almasının caiz görülmesiyle,[74] faizli bir borç ilişkisine girmek için değil, ihtiyaç halinde malın daha pahalıya geri satın alınmasının kastedilmiş olması muhtemeldir. Tabii bir seyir içerisinde gerçekleşen bu hal ticari hayatta gayet doğaldır. Aksi durumda, satıcı konumuna borç verenin değil de borç isteyenin geçmesi ve kredi temini için elindeki herhangi bir malı peşin 100 liraya satıp vadeli olarak 120 liraya geri satın almasının sonuç itibariyle bey'u'l-înenin ilk şekliyle bir farkı kalmayacağı açıktır. Ayrıca söz konusu satış için "henüz parası ödenmeden" ifadesinin kullanılması dikkat çekicidir. Çünkü bir kimsenin sattığı malın parasını elde ettikten sonra daha fazlası ile

71 İbnu'l-Hümâm, c. 7, s. 148; İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, c. 5, s. 326; Ayrıca bk. İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-Muvakkıîn*, tahk.: Dahâ Abdurrauf Sa'd, Dâru'l-Cîl, Beyrût 1973, c. 1, s. 106; Döndüren, "İslam Ekonomisinde Faiz ve Finans Kaynakları", s. 215

72 Babertî, *Şerhu'l-İnâye ale'l-Hidâye*, (*Şerhu Fethi'l-Kadîr* ile birlikte), Bulak, Mısır, 1316, c. 5, s. 425; İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, c. 5, s. 326; Bayındır, "Şâfiî Fukahâsının Bey'u'l-Î'ne Hakkındaki Yaklaşımı ve Bunun Günümüz İslami Finans Piyasalarına Yansıması", s. 122.

73 Babertî, *Şerhu'l-İnâye*, c. 5, s. 425; Köse, *İslam İş ve Ticaret Ahlakı*, s. 100; Bayındır, ""Şâfiî Fukahâsının Bey'u'l-Î'ne Hakkındaki Yaklaşımı ve Bunun Günümüz İslami Finans Piyasalarına Yansıması", s. 122.

74 Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi'*, c. 5, s. 199.

vadeli olarak geri satın alması, işlemin faizli bir karz işlemi olduğu şüphesini doğurmaktadır. Ancak satılan bir malın henüz parası ödenmeden daha pahalıya geri satın alımında ise, ilk satıcının eline nakit geçmediğinden, taraflar arasında karz maksadının bulunmadığı, sadece şartların yani alım-satım fikrinin değişmesi sebebiyle işlemin yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

Şu halde denilebilir ki, bey'u'l-îne bir şarta bağlı olmaksızın kendi tabii seyri içinde yapıldığı takdirde işlemin meşru olmaması için hiçbir sebep yoktur. Ancak işlem faizi gizleme amacıyla yaygınlaştırılır ve kurumlaştırılırsa üç mezhep açısından caiz görülmesi mümkün değildir. Hatta bu durumda faize ulaşma kastı açığa vurulmuş sayılacağından İmam Şafiî açısından da meşruiyetini yitirmiş olur.[75]

8. Bey'u'l-î'ne ile Reponun Benzer ve Farklı Yönleri

Bey'u'l-îne ve repo işleminin özelliklerine bakıldığında, iki sözleşmenin de birçok açıdan birbirine çok benzediği görülmektedir. Her iki işlemin benzer ve farklı yönlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

Benzer Yönleri

1. Bey'u'l-îne, bir malın başkasına yüksek fiyattan vadeli olarak satılıp teslim edilmesinden sonra, aynı malın daha düşük fiyattan peşin olarak satın alınması veya bir malın peşin olarak satıldıktan sonra aynı satıcı tarafından daha pahalı bir fiyata veresiye olarak geri satın alınmasıdır.[76] Repo ise, bey'u'l-înenin ikinci şekli gibi, bir malın peşin olarak satıldıktan sonra aynı satıcı tarafından daha pahalı bir fiyata geri satın alınmasıdır.[77]
2. Hem repoda hem de bey'u'l-înenin (repo ile benzer olan) ikinci şeklinde mal borcun garantisidir.

75 Apaydın, "Îne" , c. 22, s. 284.

76 Serahsî, *el-Mebsût*, c. 11, s. 382; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 4, s. 277; İbnu'l-Hümâm, *Şerhu Fethu'l-kadîr*, c. 7, s. 211; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. 2, s. 39; Buhûtî, *Keşşaâfu'l-Kına'*, c. 3, s. 186; İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, c. 5, s. 273; Gözübenli, "İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri", s. 185; Apaydın, "Îne" , c. 22, s. 283; Köse, *İslam İş ve Ticaret Ahlakı*, s. 99, 100.

77 Keyder, *Para*, s. 10-11; Öndeş, "Repo Geri Satın Alma Sözleşmesi", s. 246. Ceylan, *İşletmelerde Finansal Yönetim*, s. 389.

3. Her iki işlemde de malın mülkiyeti satışı yapılan tarafa geçmektedir.[78]

Farklı Yönleri

1. Repo işleminin sonunda paranın teslimi ile mal da geri satılırken, bey'ul-înede mal teslim edilse de para veresiye olarak ödenmeye devam etmekte, bey'ul-înenin birinci şekliyle ikinci satıcının, ikinci şekliyle birinci satıcının zimmetinde borç olarak devam etmektedir.
2. Repo geri satım garantilidir. Bey'u'l-înede ise geri satım şartı bulunmamaktadır.[79]

Görüldüğü üzere, bey'u'l-înenin birinci şekli reponun tam tersi iken, ikinci şekli repo ile neredeyse aynıdır ve birçok açıdan iki işlem ortak özellikler ihtiva etmektedir. Ancak repo, geri satım garantili olması yani paranın teslimi ile malın da geri tesliminin zaruri olması bakımından bey'u'l-îneden farklılık göstermektedir.

9. Reponun Fıkhî Açıdan Değerlendirilmesi

Fıkıh kitaplarında bey' bi'l-vefâ; geri satım vaadinin satım akdine aykırı olması ve satıma konu olan maldan satın alanın (kredi verenin) faydalanmasının karz karşılığında menfaat olarak görülmesi sebebiyle, bey'u'l-îne ise; malın vadeli satımından sonra daha düşük fiyata peşin olarak satın alınmasının ya da peşin olarak satılan malın daha yüksek bir fiyata vadeli olarak geri satın alınmasının ribe'n-nesie olduğu gerekçesiyle birçok İslam âlimi tarafından caiz görülmemiştir.

Bey' bi'l-vefâ ve bey'ul-îne ile ilgili bu yaklaşımlar incelendiğinde, mizansen bir satım akdiyle borç karşılığında satıma konu olan maldan istifade edilmesi (borç sebebiyle menfaat) veya faizli borç işlemini gizlemek için, malın daha yüksek bir fiyatla geri satılması veyahut daha düşük bir fiyatla geri alın-

78 Bk. Şafii, *el-Ümm*, c. 3, s. 78, 79; Subki, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*, c. 10, s. 150; İbnu'l-Hümâm, *Şerhu Fethu'l-Kadîr*, c. 7, s. 211; Buhûtî, c. 3, s. 186; İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, c. 5, s. 273, 325, 326; Yetim, *Repo, Ters Repo*, s. 9, 10; Ceylan, *İşletmelerde Finansal Yönetim*, s. 390; *Menkul Kıymetlerin Geri Alma veya Satma Taahhüdü İle Alım Satımı Hakkında Tebliğ*, Md. 8.

79 Bk. Şafii, *el-Ümm*, c. 3, s. 78, 79; İbnu'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, c. 7, s. 211; Buhûtî, c. 3, s. 186; İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, c. 5, s. 273, 325, 326; Keyder, *Para*, s. 10; Yetim, *Repo, Ters Repo ve Menkul Kıymet Ödünç İşlemleri I*, s. 1, 5.

ması mahiyetli işlemlerin cumhur tarafından caiz görülmediği anlaşılmaktadır.[80]

Bazı Hanefiler tarafından bey' bi'l-vefânın rehn akdi ağır basan, borcu teminat altına alma gayeli yeni bir akit görülerek, sahibinin izni ile (Mecelle'de de belirtildiği gibi) maldan istifadenin rehn maldan istifade sayıldığını, ancak kredi açanın esas maksadının borç sebebiyle menfaat olması durumunda işlemin caiz olmayacağını ifade etmiştik. Repoda bey' bi'l-vefâdaki gibi akde konu olan maldan istifadenin rehn maldan istifade görülmesi imkânı bulunmamaktadır. Repo her ne kadar bey' bi'l-vefâ gibi geri satım garantili olsa da, bey' bi'l-vefâ'nın aksine bu işlemde mülkiyet nakli gerçekleştiğinden, kredi veren taraf herhangi bir izne gerek duymadan maldan dilediği gibi istifade edebilmekte, yani borç sebebiyle menfaat elde etmektedir. Aynı zamanda repoda mal, bey' bi'l-vefâdaki gibi verilen kredinin teminatı olarak görülse de, bu maldan istifade ederek gelir elde etme, repo işlemine girmenin amaçlarından birisidir. Hâlbuki geri satım garantili bir işlem olmasının yanında mülkiyet nakli gerçekleşmemesiyle bey' bi'l-vefâ, satım akdi olmaktan çıkarılmış ve fasit olmasının önüne geçilmiştir. Zira malın hem karşı tarafın mülkiyetine geçmesi hem de geri satım garantili olması satım akdini fasit kılmaktadır. Bununla birlikte sahibinin izni aranarak maldan yararlanmanın rehn maldan istifade gibi görülmesi sağlanmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse, repoda hem geri satım garantisi olması, hem de mülkiyet nakli gerçekleşmesi fıkhî açıdan işlemin fasit olmasını gerektirmekte,[81] mülkiyet nakliyle birlikte kredi veren tarafın maldan dilediği gibi istifade etmesi borç sebebiyle menfaat olup, riba kapsamına girmektedir.

Diğer taraftan repo işleminde bey'u'l-înenin ikinci şeklinde olduğu gibi mal satılan fiyattan daha fazla bir fiyatla geri satın alınmakta ve esasında satım görüntüsü altında faizli bir borç ilişkisine girilmektedir. Repoda taraflardan birisi fon ihtiyacını gidermek, diğeri ise sağladığı fon karşılığında faiz geliri elde etmek istemektedir. Zaten repoda mülkiyet naklinin gerçekleşmesine rağmen geri satım garantisinin bulunması, bu işlemin normal bir satım akdi değil,

80 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, c. 2, s. 154; Serahsî, *el-Mebsût*, c. 14, s. 64; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 4, s. 277; Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, c. 4, s. 163; Mevvâk, *et-Tâc ve'l-İklîl*, c. 4, s. 405, 408; Hattâb, *el-Mevâhibu'l-Celîl*, c. 4, s. 373; Remlî, *Nihâyetu'l-Muhtâc*, c. 3, s. 433; Buhûtî, *Keşşaâfu'l-Kına'*, c. 3, s. 149; İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, c. 5, s. 280.

81 Satım akdi temlik gayeli bir akit olduğundan, satım esnasında malın geri satımının şart koşulması işlemin tabiatına aykırıdır. Bk. Merginânî, *el-Hidâye*, Dâru'l-Erkâm, Beyrût, ts., c. 2, ss. 23-61; Bezzâzî, *el-Fetevâ'l- Bezzâziyye*, c. 4, s. 407; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râîk*, c. 6, s. 9.

tamamen bir borç verme işlemi olduğunu açıkça göstermektedir. Geri satım garantisi bulunmadan reponun satım akdine uygun bir şekilde yapılması durumunda da sonuç değiştirmeyecektir. Çünkü maksat değişmeyecektir ve günümüzde reponun zaten faizli bir borç verme yöntemi olduğunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Daha önce de belirttiğimiz üzere cumhur fukahâ tarafından bey'u'l-îne (mülkiyet nakli gerçekleşmesi ve geri satım garantisi bulunmaması gibi özellikleriyle) zahiren satım gibi görünmesine rağmen, bilinçli olarak faize vesile kılınan, içerik itibariyle tam anlamıyla faizli bir karz akdi kabul edilmiş ve caiz görülmemiştir. Yani fukaha, alım-satım işlemine uygun gerçekleşen bey'u'l-îneyi dahi maksadın satım değil, faizli borç verme işlemi olması sebebiyle caiz kabul etmemiştir.

Bazı Hanefiler ile İmam Şafii'nin bey'u'l-îneye bakış açısından yola çıkarak da reponun caiz görülmesi imkânı bulunmamaktadır. İmam Muhammed reponun tam tersi olan bey'u'l-îneye mekruh veya bazı kaynaklardaki bilgilere göre tahrimen mekruh dese bile, bu hükmü verirken kalbinin mutmain olmadığını özellikle vurgulamıştır. Bu durum İmam Muhammed'in zahiren alım-satım olmasına rağmen faizli işlem şüphesi sebebiyle bey'u'l-îneye mekruh demeyi tercih ettiği, günümüz repo işlemlerinde olduğu gibi taraflar arasında geri alım-satım garantisinin bulunması ve işlemin faizli bir borç ilişkisi olduğunun kesinkez ortaya çıkması durumunda bey'ül-îneyi cumhur fukahâ gibi değerlendireceği izlenimini uyandırmaktadır. Bazı Hanefi kaynaklarında, günümüz repo işlemlerine benzer şekilde taraflardan birinin aldığı malı daha pahalı fiyata vadeli olarak geri satması caiz görülürken, alım satımın henüz paranın teslimi yapılmadan gerçekleşmesi gerektiği açıklanmıştır. Yani nakit transferi gerçekleşmediğinde faizli borç verme amacı bulunmayacağından işlemin caiz görüldüğü vurgulanmıştır. Hâlbuki repoda kredi veren taraf, kredi alana malın teslimi ile parayı teslim etmekte ve vade sonunda paranın fazlasıyla geri ödenmesi ile malı geri vermektedir. İmam Şafii de bey'u'l-înede vaatleşme olmadığı takdirde, yani tarafların maksadının faizli borç ilişkisine girmek olduğunun zahiren açığa çıkmaması şartıyla böyle bir işlemi caiz görmüştür ki repoda geri satım vaadi (vaatleşme) asli kuraldır.

Netice olarak repo işlemleri, mülkiyet naklinin gerçekleşmesine rağmen geri satım vaatli olması sebebiyle fıkhî açıdan fasit bir satım akdi olmakta, taraflardan birisinin niyetinin tamamen faiz geliri elde etme olduğu ve bunun iktisatçılar arasında tartışma konusu dahi edilmediği dikkate alındığında, kredi verenin aldığı fazlalığın ribe'n-nesie sayılması gerektiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

10. Enflasyonist Ortamlardaki Repo Gelirleri ve Repoya Alternatif İşlemler

Bey'u'l-înede kredi verenin geri ödeme esnasında anaparaya ek olarak aldığı fazlalık, enflasyon ortamının bulunmadığı, paranın reel açıdan gelir kaybetmediği dönemlerde fazlalık faizi (ribe'n-nesie) görülmüş ve bu yüzden fıkıhtaki genel kanaate göre bu işlem caiz sayılmamıştır. Günümüzde enflasyonist ortamda yapılan borçlanmalarda, enflasyon dikkate alınmadan borç rakamsal - sayısal olarak alındığı miktar ile geri ödendiği takdirde, enflasyon oranınca alacaklı zarara uğramış, borçlu ise kazançlı çıkmış olur. Çünkü enflasyon, para değerini aşındırmaktadır. Böylelikle sırf borçlanma sebebiyle, enflasyon oranınca alacaklıdan borçluya malvarlığı ve iktisadi değer nakli gerçekleşir. Bu da, borçlanma tarihindeki paranın alım gücü ile vade sonundaki aynı miktar paranın alım gücünün (değerinin) aynı olmamasından kaynaklanmaktadır.[82] Dolayısıyla bey'u'l-înenin ikinci şekli ile oldukça benzer olan günümüzdeki repo işlemlerinde, geri satım esnasında kredi verenin almış olduğu fazlalığın bu kaybın karşılığı olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği problemi ortaya çıkmaktadır.

Fıkıh kitaplarına bakıldığında fukahanın faizi (ribayı) genellikle ribe'1-fadl (fazlalık faizi) ve ribe'n-nesie (te'hir faizi) diye ikiye ayırdıkları görülmektedir.[83] Ribe'1-fadl, mislî tür malı, misliyle, iki ivazdan (bedelden) birisini diğerinin üzerine ziyâdeyle satmaktır.[84] Ribe'n-nesie ise iki şekilde cereyan etmektedir. Birincisi, borcun vadesinin dolmasıyla borçlunun borcunu ödeyememesi durumunda, alacaklının anaparaya yapacağı ilave şeklindedir. İkincisi ise, faizle ilgili hadislerde zikri geçen altı madde ve bu altı maddeye kıyas edilerek faizin kapsamına giren şeyleri gerek kendi cinsleriyle, gerekse başka cinslerle miktarları eşit bile olsa veresiye olarak mübadele etmek şeklindedir.[85]

82 Beşir Gözübenli, "İktisâdî ve Ticarî Hayata Dair Fıkhî Problemler", (*İslam Hukuku El Kitabı* İçinde), Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 769; Ayrıca bk. Ali Bakkal, "İslam Hukukunda Para ve Faiz Telakkisi Zaviyesinden Enflasyon Farkının Ödenmesi Problemi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa 1995, c. 1, s. 45-80.

83 Serahsî, *el-Mebsût*, c. 2, s. 216, 280, 325; Semerkandî, *Tuhfetu'l-Fukaha*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut,1984/1405, c. 2, s. 25; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 4, s. 134; *el-Mevsuâtu'l-Fıkhiyye*, c. s. 22, 57.

84 Semerkandî, *Tuhfetu'l-Fukaha*, c. 2, s. 25, 26; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 4, s. 135; İbnu'l-Hümâm, c. 7, s. 11-85; *el-Mevsuâtu'l-Fıkhiyye*, c. 22, s. 57.

85 Semerkandî, *Tuhfetu'l-Fukaha* , c. 2, s. 25, 26; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 4, s. 141; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râîk*, c. 4, s. 136; İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-Muvakkıîn*, c. 2, s. 154; *el-Mevsuâtu'l-Fıkhiyye*, c. 16, s. 364, c. 22, s. 57, 58; Riba ile ilgili hadisler için bk. Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, el-Matbaatu's-

Bakara süresindeki "faizcilikten vazgeçerseniz anaparalarınız sizindir; (anaparalarınızı almakla) ne zulmetmiş olursunuz ve ne de zulme uğramış olursunuz"[86] kaydından, gerekse konuyla ilgili hadislerdeki sadece anaparanın alınabileceğine dair ifadelerden, borçların misliyle eda edilmesi gerektiğinden, anaparanın dışında alacaklının borçludan talep edeceği her türlü şart koşulmuş iktisadî değerin faiz (riba) kapsamına girdiği ve yasak olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.[87] Ödünç işlemlerinde önceden şart koşulan her türlü fazlalık ve menfaatin riba kapsamında değerlendirilmesi gerektiği hususunda icma da gerçekleşmiştir.[88]

Repo işleminde kredi verilirken, anaparanın üzerine eklenen bir fazlalıkla geri ödemenin şart koşulduğu görülmektedir. Fıkhî açıdan bu şart koşulan fazlalığın riba olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Sonradan çıkan enflasyon oranı ile önceden anapara üzerine eklenmesi şart koşulan fazlalığın eşit olması durumu dahi bu işlemin riba kapsamında değerlendirilmesine mani değildir. Daha sonra paradaki değerin enflasyon oranının üstünde veya altında olması durumunda ise zaten taraflar arasında karşılıksız bir mal transferi söz konusu olacaktır ki bu da fıkıhta ribe'n-nesie olarak kabul edilmekte ve caiz görülmemektedir. Kaldı ki günümüzde repo işlemleri yapan kurumlardan finansman sağlayan (kredi veren) taraf bu işleme kazanç elde etmek için girmekte ve enflasyon oranı üzerindeki her bir rakam hanesine kâr olarak yazılmaktadır.

Repo işleminin fıkıhta yasaklanmış riba kapsamına girmemesi için kanaatimizce iki yol bulunmaktadır: Birincisi; elinde (hisse senedi gibi) menkul kıymet[89] bulunduran tarafın (borç alan), sattığı menkul kıymeti, satış anında kararlaştırılan ileri bir tarihte ve mevcut fiyattan fazla bir fiyattan geri satın almayı taahhüt etmek yerine, ileri bir tarihte geçmişe dönük olarak anaparada gerçekleşen enflasyon kaybını (borcun mislen ödenmesi prensibine uygun şekilde) anaparanın üzerine ekleyerek geri satın alması veya bunu taahhüt etmesidir.

Selefiyye, Kâhire1403, İstikraz, 4, Buyû, 79, 89; Muslim, *Sahîh-i Müslim*, Dâru Tayyibe, Riyâd, 2006, Musakât, 80, 95, 105, 106, 147, 118, 122; İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, Mektebetu'l-Meârif, Riyâd, ts., Ticâret, 58.

86 Bakara, 2/278-280; Faiz yasağıyla ilgili diğer ayetler için bk. Bakara, 2/275-277; Rum, 30/39; Nisa, 4/160, 161; Alî İmran, 3/130

87 Gözübenli, "İktisâdî ve Ticarî Hayata Dair Fıkhî Problemler", s. 760.

88 İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ'*, Dâru'd-Da've, Kâhire 1402, s. 95.

89 Bu kısımdaki menkul kıymet ibareleriyle, tahvil, hazine bonosu ve benzeri faizli borç senetleri dışında kalan menkul kıymetler kastedilmektedir.

İkincisi; menkul kıymetin geri satın alımı esnasında piyasa fiyatına göre alınmasıdır. Ancak günümüzde çoğunlukla bankalar arası piyasalarda gerçekleşen repo işleminin her iki şekilde de yapılma imkânı bulunmamaktadır. Takdir edilmektedir ki birçok gideri ve masrafı bulunan ve kâr elde etme amacı taşıyan hiçbir banka/kurum meccanen borç verme faaliyetinde bulunmaz. Bu yüzden repo işleminin bir murabaha işlemine, hem borç alanın hem de borç verenin istifadesinin mümkün olacağı fıkhi esaslara uygun bir şekle dönüştürülmesi gerekir.

Günümüzde İslam ülkelerinde İslamî esaslara uygun repo işleminin ortaya konulması için birçok toplantı yapılmış, ancak bu konuda fikir birliğine varılmamıştır.[90] Ancak bazı araştırmacılar tarafından bu konuda bir takım tekliflerin getirildiği, bazı ülkelerde ise repoya alternatif bankalar arası işlemler yapıldığı görülmektedir. Bu tekliflerden bazıları şunlardır:

1. Repo'da taraflar arasında mudarebe ortaklığı oluşturularak bu işlem bir murabaha işlemine çevrilebilir. Buna göre fon ihtiyacı olan bir banka fon fazlası olan bir başka banka ile mudarebe ya da şirket ortaklığı yapar. Böyle bir ortaklıkta finansman ihtiyacı olan banka mudarib, fon fazlası olan banka rabbu'l-mal olur. Mudaribin yapmış olduğu faaliyetler neticesinde resmi ve diğer giderler çıktıktan sonra her iki taraf kârı paylaşırlar. Ancak para esas itibariyle likidite fazlası olan bankanındır. Böyle bir durumda finansman ihtiyacı olan (mudarib) yapmış olduğu amel neticesinde hem kâr elde etmiş hem de ihtiyaç duyduğu parayı finanse etmiş olur. Likidite fazlası banka da (rabbu'l-mal) bu işlemle kısa vadeli kâr elde eder. Bununla birlikte mudarib olan bankanın mudarebe hesabı olması ve rabbu'l-mal'den aldığı paraların bu hesapta toplanması ve mudarebe ortaklığına dair tüm faaliyetlerin bu hesap üzerinden yapılması gerekmektedir.[91]

2. Finansmana ihtiyacı olan banka ile likidite fazlası olan banka karşılıklı karz sözleşmesi yapabilir. Mesela 1 milyon TL'ye ihtiyaç duyan banka fon fazlası olan bankadan borç ister ve ileriki bir tarihte de kendisinin o bankaya 1 milyon TL borç vereceğini taahhüt eder. Böyle bir karz sözleşmesinin şartlı bir karz yani ileride elde edilecek bir menfaat için borç

90 http://www.reuters.com/article/2014/11/24/islam-financing-reform-idUSL6N0T40AZ20141124 (erişim: 05.01.2015)

91 Şenbîlî, *Edevâtu İdâreti Muhâdiri's-Suyuleh*, s. 12, 13.

vermenin söz konusu olduğu bir karz sözleşmesi kabul edilip, İslam'daki riba kapsamında değerlendirilmesi mümkündür. Bazı araştırmacılar, iki taraf arasında eşit bir menfaat olması yani taraflardan birisinin "bana 6 ay sonra 2 milyon TL borç verirsen ben de sana 1 milyon TL borç vereceğim" demesi şeklinde değil de, hem karz verilme zamanı hem de miktarında eşitlik bulunması durumunda bunun riba kapsamına girmeyeceğini savunur.[92] Yani taraflardan birisi 1 milyon TL günlük ödünç verirken, diğer tarafın da günlük 1 milyon TL ödünç vermesi gerekir.

3. Finansman ihtiyacı olan banka ve likidite fazlası olan banka birbirileri için mevduat hesabı açarlar. Mevcut paralarının bir kısmını bu hesaplarda tutarlar. Bu bir mevduat olduğu için şartlı karzda olduğu gibi süre ve meblağ açısından eşitlik şartı da aranmaz.

Kanaatimizce bu teklifler uygulanabilir gözükmemektedir.

Birinci teklif açısından: Rabbu'l-mal olan (finans sağlayan) müşteri, esas amacı bir ortaklık kurmak olmadığından, vermiş olduğu paranın tazminini talep edebilecektir. Bu talep ise mudarebe ortaklığını batıl kılacaktır.[93] Diğer taraftan, böyle bir şartın bulunmaması durumunda da fon fazlası bankanın mudarebe ortaklığına girme arzusu azalacaktır.

İkinci teklif açısından: Finansmana ihtiyacı olan banka ile fon fazlası olan bankanın karşılıklı karz sözleşmesi yapması, günlük olarak bankanın faaliyetlerinde çok kısa süreli fayda sağlasa da, pratikte tercih edilebilecek bir faaliyet gözükmemektedir.

Üçüncü teklif açısından: Her an mevduata ihtiyacı olan bankaların mevcut hesaplarındaki paralarını başka bankalardaki mevduat hesaplarına koymasının her hangi bir faydası bulunmamaktadır. Çünkü böyle bir metotla çalışan bankalar, mümkün olduğunca diğer bankalardaki hesaplarına az mevduat koymayı tercih edecek, mevduatları kendi hesaplarında bekletmeyi tercih edecektir.

Bu tekliflerin yanında repoya alternatif bir işlem olarak Malezya ve Dubai'de bankalar arası piyasada ve borsalarında uygulanan şu iki yöntem konu-

92 Şenbîlî, *Edevâtu İdâreti Muhâdiri's-Suyuleh*, s. 20.

93 Mevsılî, *el-İhtiyâr li Ta'lili'l-Muhtâr*, tahk.: Züheyr Osman el-Cueydi, Dâru'l-Erkâm, Beyrut, ts., c. 3., s. 27.

muz açısından dikkat çekicidir:[94]

Birincisi: Paraya ihtiyacı olan banka, merkez bankası ya da elinde nakit bulunan bir banka ile "teverruk sözleşmesi"[95] yapar. Bankalar arası piyasada teverruk sözleşmesi; paraya ihtiyacı olan bir bankanın bir malı vadeli satın alıp başka birisine peşin satması şeklinde cereyan etmektedir. Bu sözleşmeye göre, finansman ihtiyacı olan banka merkez bankası ya da likidite fazlası bulunan bankadan vadeli olarak herhangi bir mal (islamî esaslara uygun menkul kıymet) satın alır. Bu vadeli satışın geri ödeme garantisi olarak kendi gelir havuzundan İslamî esaslara uygun hisse senetlerini/sertifikalarını rehin olarak bırakır. Ardından söz konusu menkul kıymeti başka bir bankaya peşin olarak satar. Böylece finansman ihtiyacını gidermiş olur. Mal satın aldığı bankaya ödeyeceği miktar, peşin olarak sattığı miktardan vade sebebiyle fazla olacaktır. Bu şekilde geri satım vaadiyle finansman elde etme yerine vadeli olarak satın aldığı malı başka bir bankaya peşin satarak acil finansman ihtiyacını gidermiş olur. Ayrıca mal satan banka da vadeli satış sebebiyle kâr elde eder. Böyle bir yöntemde finansman ihtiyacı olan bankanın yaptığı işlem, bir esnafın yaptığı satım işleminden farklı görünmemektedir. Banka vadeli mal satın alıp, peşin fiyata başka birine satmaktadır. Merkez bankası veya diğer bankalar da ellerinde bulunan menkul kıymetleri satarak vadeli satış sebebiyle kâr elde etmektedir. Bu işlem fıkhî açıdan sakıncalı gözükmemektedir. Daha önce ifade ettiğimiz üzere Ebu Yusuf böyle bir işlemi yani bir kişinin veresiye satın aldığı bir malı daha ucuza peşin olarak üçüncü bir şahsa satması şeklindeki bey'u'l-îneyi uygun bulmuştur. Bu işlem bazı fıkıh kaynaklarında "teverruk akdi" şeklinde isimlendirilmiş ve İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından caiz kabul edilmiştir.[96]

İkincisi: Fon fazlası bulunan ve bunu değerlendirmek isteyen banka peşin olarak bir mal satın alır ya da finansman ihtiyacı olan bir bankayı (merkez bankası da dâhil) bu malı peşin olarak satın alma hususunda vekil tayin eder. Son-

94 Bk. http://www.nbad.com (erişim: 15.02.2015); Şenbilî, *Edevâtu İdâreti Muhâdiri's-Suyuleh*, s. 21, 22.

95 Teverrük sözleşmesi; vadeli satın alınan bir malın peşin parayla başka bir şahsa satımıdır. Bk. İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-Muvakkıîn*, c. 3, s. 170, 200; Apaydın, "Îne" , c. 22, s. 283; Muhâmmed Ravvas Kal'acî-Hâmid Sâdık Kuneybî, *Mu'cemu Lugati'l-Fukaha*, Dâru'n-Nefâis, Beyrût, 2006, s. 131; Teverruk hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Servet Bayındır, "Modern Faizsiz Finasman Araçlarından Teverruk ve Ges'in Fıkhi Tahlili", *Fıkhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri -Tebliğ ve Müzakereler- Tartışmalı İlmi Toplantı, 27-28 Nisan 2012, Meram\Konya*, 2012, ss. 153-180.

96 İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-Muvakkıî n*, c . 3, 170, 200; Apaydın, "Îne" , c. 22, s. 283; Salus, *et-Temvil bi't-Teverruk*, Mısır, 2005, s. 51, 52.

ra malı onlara (kar elde etmek için) vadeli olarak satar. Bu esnada onlardan rehin olarak bir İslamî hisse senedi/sertifika alır. Ardından da malı satın alan bankalar bu malı başka birisine peşin satarak finansman sağlar.[97] Bu yöntemle birinci yöntem arasında pek fark bulunmamaktadır. Bu yöntemde, likidite fazlası bulunan bankanın daha sonra kendilerine vadeli satış yapacağı finansman ihtiyacı olan bankayı malı peşin olarak satın alma hususunda vekil tayin etmesiyle, bazı prosedürlerden uzak durulması sağlanmış olur. Her iki işlemde de fon elde etmek için alınan mal tekrar aynı tarafa satılmamakta, aynı zamanda üçüncü taraflara yapılan satış bey'u'l-înenin üçüncü şekli gibi mizansen olmayıp, mal tekrar birinci tarafa geri dönmemektedir. Bazı İslam ülkelerindeki fetva heyetleri tarafından bu iki işlem tarzının caiz olduğu yönünde kararlar alınmıştır.[98]

11. Sonuç

Gerek bey' bi'l-vefâ gerekse bey'u'l-îne, İslam coğrafyası içerisinde finansman yöntemleri olarak denenmiş, bunun sonucunda fıkıh kitaplarında ismen yer almış ve kendilerine hükümler bağlanmış sözleşmelerdir. Her iki sözleşme de günümüz repo işlemleriyle birçok açıdan benzerlik taşımaktadır. Bunlardan bey' bi'l-vefa, repo işlemleri ile sadece satılan malın mülkiyet naklinin gerçekleşmemesi ve aynı fiyattan geri satın alınması bakımından farklılık arz etmektedir. Bey'u'l-înenin ise bir şekli repo işlemlerinin tam tersi iken, diğer şekli repo işlemleriyle yalnızca geri satım vaadi olmaması açısından farklılık göstermektedir.

Fıkıhta, borç sebebiyle menfaat elde etmenin ve borçlanmalarda karşılıksız fazlalıkların caiz olmadığı yönünde ittifak bulunmaktadır. Bu yüzden birçok İslam âlimi bey' bi'l-vefâya, borçlanma sebebiyle karşılıksız menfaatin gerçekleştiği iddiasıyla, bey'u'l-îneye ise, satım görünümlü faizli bir borç ilişkisi olması sebebiyle karşı çıkmaktadır. Esas itibariyle bey' bi'l-vefânın satım maksadıyla değil, borcu teminat maksadıyla yapılması gerekir. Bey' bi'l-vefâda sözleşmeye konu olan mal Mecelle'de de kabul edildiği üzere rehindir ve mal sahibinin izni olduğunda kredi sağlayanın bu malı kullanmasında mahzur bulunmamaktadır. Repoda mal, bey' bi'l-vefâdaki gibi borcun garantisi olsa da,

97 Şenbilî, *Edevâtu İdâreti Muhâdiri's-Suyuleh*, s. 22.

98 Mecmeu'l-Fıkhi'l-İslamî, Hicrî 1428/19/4 tarihli karar; Şenbilî, *Edevâtu İdâreti Muhâdiri's-Suyuleh*, s. 22.

mülkiyet nakli gerçekleştiğinden, maldan istifadenin rehn maldan istifade görülme imkânı bulunmamaktadır. Bununla birlikte repoda bu maldan istifade ederek gelir elde etme *bey' bi'l-vefâ*nın aksine işlemin esaslı amaçlarından birisidir.

Klasik fıkıh literatüründe yer alan ve repoya benzer bir işlem olan bey'ul-îne tamamıyla satım görünümlü faizli bir borç işlemidir. Özellikle bazı Hanefilerin ve İmam Şafii'nin bey'ul-îne tarzı işlemleri caiz gördüğü yönünde nakiller bulunmaktadır. Ancak bu nakiller dikkatlice incelendiğinde, Hanefilerin caiz gördüğü işlemle, faizli bir borç ilişkisi içerisinde değil, tabi bir seyir içerisinde önceden satılan malın daha ucuza geri satın alınması veya önceden satılan malın daha pahalıya geri satın alınmasının kastedildiği görülmektedir. İmâm Şâfiî'nin de bu tarz işlemleri sahih saymasındaki asıl etken, işlemin zahiren alım-satım olmasıdır. Ancak işlemde faizli borç işlemi yapma niyeti bir şekilde açığa vurulduğu takdirde İmam Şafii'e göre de işlemin caiz olmayacağı ve batıl sayılacağı anlaşılmaktadır. Repoda mülkiyet naklinin gerçekleşmesine rağmen geri satım garantisinin bulunması, bu işlemin normal bir satım akdi değil, tamamen bir borç verme işlemi olduğunu açıkça göstermektedir. Geri satım garantisi bulunmadan reponun satım akdine uygun bir şekilde yapılması durumunda da maksat değişmemektedir. Zira günümüzde reponun faizli bir borç verme yöntemi olduğunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Repoda taraflardan birisi fon ihtiyacını gidermek, diğeri ise sağladığı fon karşılığında faiz geliri elde etmek istemektedir.

Günümüzde enflasyonist ortamların bulunması sebebiyle, repo işlemlerindeki krediye ihtiyacı olan taraftan intikal eden fazlalığın paradaki değer kaybının bir karşılığı sayılarak reponun caiz sayılması imkânı bulunmamaktadır. Repo işleminde *bey'u'l-îne*de olduğu gibi verilen kredi karşılığında, geri ödeme esnasında anaparanın üzerine eklenecek bir fazlalığın önceden şart koşulduğu görülmektedir. Fıkhî açıdan bu şart koşulan fazlalık riba kapsamına girmektedir. Zira borç işlemlerinde önceden şart koşulan her türlü fazlalık ribadır. Sonradan çıkan enflasyon oranı ile önceden anapara üzerine eklenmesi şart koşulan fazlalığın eşit olması durumu dahi bu işlemin riba kapsamında değerlendirilmesine mani değildir. Bu şart koşulan fazlalığın daha sonra ortaya çıkan enflasyon oranının üstünde veya altında olması durumunda ise, zaten taraflar arasında karşılıksız bir mal transferi söz konusu olacağından, böyle bir işlemin fıkhî açıdan caiz görülmesi imkânı bulunmamaktadır.

Kanaatimizce, en basit şekilde repo işleminin fıkıhta yasaklanmış riba kapsamına girmemesi için iki yol bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; satılan men-

kul kıymetin, satış anında kararlaştırılan tarihte mevcut fiyattan fazlasıyla geri satın alınmasının taahhüdü yerine, ileri bir tarihte geçmişe dönük olarak anaparada gerçekleşen enflasyon kaybının anaparanın üzerine eklenerek menkul kıymetin geri satın alınmasının taahhüt edilmesidir. İkinci yol ise; menkul kıymetin geri satın alımı esnasında piyasa fiyatına göre alınmasıdır. Ancak, birçok gideri ve masrafı bulunan ve kâr elde etme amacı taşıyan hiçbir banka/kurum meccanen borç verme faaliyetinde bulunmayacağından, repo işleminin bir murabaha işlemine, hem borç alanın hem de borç verenin istifadesinin mümkün olacağı fıkhi esaslara uygun bir şekle dönüştürülmesi mümkündür. Bu yönde Malezya ve Dubai'de bankalar arası piyasada ve borsalarında uygulanan, finansman ihtiyacı olan bankanın merkez bankası ya da likidite fazlası bulunan bankadan vadeli olarak herhangi bir mal (menkul kıymet) satın alıp, geri ödeme garantisi olarak kendi gelir havuzundan İslamî esaslara uygun hisse senetlerini/sertifikalarını rehin olarak bırakması, ardından söz konusu menkul kıymeti başka bir bankaya peşin satarak finansman ihtiyacını gidermesi uygun bir yöntem görülebilir. Bu tür işlemler klasik fıkıh literatüründe geçerli görüldüğü gibi günümüzdeki birçok fetva meclisi tarafından da caiz kabul edilmiştir.

Netice olarak; ödünç işlemlerinde önceden şart koşulan her türlü fazlalık ve menfaat riba sayıldığından ve yasaklandığından, kredi veren tarafın verdiği kredi karşılığında akde konu olan maldan istifadeyi ve faiz geliri elde etmeyi amaçladığı satım görüntüsü altında faizli bir borç işlemi olan repo işlemleri, fıkhî açıdan caiz görünmemektedir.

Kaynakça

Ak, Emel, "Repo-Ters Repo", *Uzman Gözüyle Bankacılık*, yy., 1993, ss. 37-38.

Apaydın, Yunus, "Îne" Maddesi, *DİA*, İstanbul, 2000, c. 13, ss. 283-285.

Babertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed (786/1384), *Şerhu'l-İnaye ale'l-Hidaye*, (*Şerhu Fethu'l-kadîr* ile birlikte) Bulak, Mısır 1316 H.

Bardakoğlu, Ali, "İslam Hukukunda Akit Hürriyeti ve Akdi Şartlar Açısından Bu Hürriyetin Sınırı", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri 1983, sayı: 1, ss. 9-30.

Bayındır, Abdulaziz, "Bey' Bi'l-Vefâ" Maddesi, *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, ss. 20-22.

Bayındır, Servet, "Şâfiî Fukahâsının Bey'u'l-Î'ne Hakkındaki Yaklaşımı ve Bunun Günümüz İslami Finans Piyasalarına Yansıması", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2013, sayı: 28, ss. 119-140.

--------, "Modern Faizsiz Finasman Araçlarından Teverruk ve Ges'in Fıkhi Tahlili", *Fıkhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri -Tebliğ ve Müzakereler- Tartışmalı İlmi Toplantı, 27-28 Nisan 2012, Meram\Konya* 2012, ss. 153-180.

Beyhakî, Ebûbekir Hüseyn, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, tahk.: Muhammed Abdulkadir Atâ, Dârul-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1424/2003.

Bezzâzî, Muhammed b. Muhammed el-Kerderî, *el-Fetevâ'l- Bezzâziyye* (*el-Feteva'l-Hindiyye*'nin kenarında), Dâru Sadr, Beyrut, ts.

Bilmen, Ömer Nasûhî, *Hukuk-u İslâmiyye ve Istalâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985.

Buhutî, Mansur b. Yunus, *Keşşaâfu'l-Kına' an Metni'l-İkna'*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1402 H.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, el-Matbaatu's-Selefiyye, Kâhire 1403 H.

Ceylan, Ali, *İşletmelerde Finansal Yönetim*, Bursa 2000.

Coşkun, Yener, "Repo ve Ters Repo Düzenlemeleri: Banker Krizi Sonrası Ortaya Çıkışı ve Finansal Başarısızlık Dersleri Işığında Politika Önerileri", *Business and Economics Research Journal*, yy., 2012, c. 3, sayı: 1, ss. 59-90.

Damad Efendi, Muhammed b. Süleyman, *Mecmau'l-Enhur fî Şerhi Mültekâ'l-Ebhur*, tahk.: Halîl İmrân el-Mansûr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998/1419.

Döndüren, Hamdi, "Bey' Bi'l-İstiğlal" Maddesi, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1990, s. 1, ss. 232.

--------, "İslam Ekonomisinde Faiz ve Finans Kaynakları", *İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri*, Ensar Yay., İstanbul 1992.

Dusûkî, Muhâmmed Arafe, *Haşiyetü't-Dusûki ala Şerhi'l Kebîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Es'as es-Sicistânî, *Sunenu Ebî Dâvud*, Riyad, ts.

Salus, Ali Ahmed, *et-Temvil bi't-Teverruk*, Mısır 2005.

Eyüpgiller, Servet, *Bankacılar İçin Banka İşletmeciliği Bilgisi*, Ankara 1994.

Gözübenli, Beşir, "Bey' Bi'l-Vefâ (Vefâen Satış) ve Bey' Bi'l-İstiğlal", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 1990, sayı: 9, ss. 109-119

--------, "İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri", *İslami İlimlerde Metodoloji/Usul - III/2*, İstanbul 2011.

Hattâb, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman Ruaynî, *el-Mevâhibu'l-Celîl lî Şerhi Muhtasari'l-Halîl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.

Heysemî, Şihabuddin Ahmed b. Hacer, *el-Fetâvâ'l-Fıkhiyyetu'l-Kübrâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.

http://www.nbad.com (erişim: 15.02.2015).

http://www.reuters.com/article/2014/11/24/islam-financing-reform-idUSL6N0T40AZ20141124 (erişim: 05.01.2015).

Işıklar, İlyas, *Finansal Ekonomi*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2010.

İbn Abidin, Muhammed Emin, *Reddu'l-Muhtar*, Beyrut 2000/1421.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, thk. Muhammed Münir ed-Dımaşkî, İdâratü't-Tıbâati'l-Münire, Mısr 1351 H.

İbn Kadı Simavna, Mahmud b. İsmail, *Câmiu'l-Fusûleyn*, Mısır 1300 H.

İbn Kayyim, Şemsûddîn Ebi Abdillâh Muhâmmed el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkıîn*, tahk.: Dahâ Abdurrauf Sa'd, Dâru'l-Cîl, Beyrût 1973.

İbn Kudâme, Ebû Muhâmmed Muvaffâkuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *el-Muğnî*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1405 H.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhâmmed b. Yezid el-Kazvînî, *Sunenu İbn Mâce*, Mektebetu'l-Meârif, Riyâd, ts.

İbn Nüceym, Zeynu'l-Abidîn b. İbrahim, *el-Bahru'r-Râîk*, Dâru'l-Marife, Beyrut, ts,

İbn Rüşd, Muhâmmed b. Ahmed b. Muhâmmed, *Bidâyetü'l-Müctehid Nihâyetu'l-Muktasid*, Mektebetu Mustafa, Mısır 1975/1395.

İbnu'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdulvâhid, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.

Kadıhan, Fahruddîn Mahmud el-Ezcundî el-Fergandî, *Fetâvâ Kadıhân* (*el-Fetavâ'l-Hindiyye*'nin kenarında), yy., 1980.

Kal'acı, Muhâmmed Ravvas-Kuneybî, Hâmid Sâdık, *Mu'cemu Lugati'l-Fukaha*, Dâru'n-Nefâis, Beyrût 2006.

Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ud, *Bedâiu's-Senâi' fi Tertibi'ş-Şerâi*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrût 1982.

Keyder, Nur, *Para*, Ankara 1990.

Köse, Saffet, *İslam İş ve Ticaret Ahlakı*, İGİAD Yay., İstanbul 2012.

Menkul Kıymetlerin Geri Alma veya Satma Taahhüdü ile Alım Satımı Hakkında Tebliğ, Md. 8 ve 9.

Merginânî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ebubekr, *el-Hidâye*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut, ts.

Mevsılî, Ebu'l-Fadl Mecduddîn Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyâr, li Ta'lili'l-Muhtâr*, tahk.: Züheyr Osman el-Cueydi, Dâru'l-Erkâm, Beyrut, ts.

el-Mevsuâtu'l-Fıkhiyye, Kuveyt 1983/1404.

Mevvâk, Ebû Abdillah Muhammed b. Yusuf, *et-Tâc ve'l-İklîl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1398 H.

Molla Hüsrev, Muhammed b. Feramuz, *Dureru'l-Hükkâm*, İstanbul 1317 H.

Muslim, İbnû'l-Haccâc Ebû'l-Huseyin el-Kuşerî el-Nîsâbûrî, *Sahîh-i Müslim*, Dâru Tayyibe, Riyâd 2006.

Nevevî, Ebû Zekeriya Yahya b. Şeref, *Ravzatu't-Tâlibîn*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, ts.

--------, *Kitâbu'l-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, tahk.: Muhammed Necib el-Mutî, Mektebetü'l-İrşâd, Cidde, ts.

Öndeş, Turan, "Repo Geri Satın Alma Sözleşmesi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi İlimleri Fakültesi Dergisi*, Erzurum 1995, c. 11, sayı: 1-2, ss. 246.

Özkan, Nuran H., "Bankacılık Sektöründe Repo İşlemi", *Başak Dergisi*, yy., 1991, sayı: 67-68, ss. 1-6.

Özkök, Dilek, "Bankaların Repo İşlemleri ve Vergi Düzeni", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara 1991, c. 46, sayı: 3-4, ss. 289-294.

Remlî, Şihâbuddîn Ahmed b. Hüseyin, *Nihâyetu'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1414 H.

Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2000/1421.

Şafak, Ali, "İslam Hukukunda Alış-Verişte Kar Haddi" (İslam Hukukuna Göre Alışverişteki Vade Farkı ve Kâr Haddi Kitabı İçerisinde), yy., 1990, ss. 60-111.

Şafiî, Muhâmmed b. İdris, *el-Ümm*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1393 H.

Şenbîlî, Yusuf b. Abdullah, Edevâtu İdâreti *Muhâdiri's-Suyuleh ve Bedâili İttifakiyyeti İâdeti'ş-Şirâ' fi'l-Müessesâti'l-Maliyyeti'l-İslamiyye*, Riyad, ts.

Şirbinî, el-Hâtib Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni'l-Elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, ts.

Yetim, Sedat, "Repo", *Hazine ve Dış Ticaret Dergisi*, yy., 1991, sayı: 10, ss. 119-124.

--------, Repo, *Ters Repo ve Menkul Kıymet Ödünç İşlemleri I*, Sermaye Piyasası Kurulu Yay., Ankara 1997.

Zeylâî, Fahruddîn Osmân b. Alî, *Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzu'd-Dekâik*, Dâru'l-Kütübi'l-İslamî, Kâhire 1313 H.

Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletüh*, Daru'l-Fikr, Dımaşk 1989/1409.